

**Плани семінарських занять за курсом
«Європейська конвенція з прав людини
та юридична практика»
2024-2025 навчальний рік, весняний семестр**

Тема 1. Права людини як об'єкт захисту Конвенції. Конвенція як «живий інструмент»

I. Права людини як об'єкт захисту Конвенції.

1. Ідея прав людини: генеза та сучасне розуміння. Основні властивості прав людини.
2. Структура прав людини (носій права адресат (носій зобов'язань), предмет або зміст права.
3. Проблема універсальності прав людини. Права людини в системі європейських цінностей.
4. Покоління прав людини. Каталог прав людини, що захищаються Конвенцією.
5. Проблема позитивації (юридизації) прав людини. Легалізація та юдиціалізація в галузі прав людини.

II. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод як «живий інструмент»

1. Історичні передумови прийняття Конвенції. Основні етапи розвитку конвенційного механізму захисту прав людини.
2. Еволюційний підхід ЄСПЛ. Здатність прав розвиватися і поширюватися на нові сфери за межі того, що мали на увазі творці Конвенції. Конвенція як «живий інструмент».

Рекомендована література

1. Теорія та практика застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод : компендіум / [О. В. Сердюк, Ю. В. Щокін, І. В. Яковюк та ін.] ; за заг. ред. О. В. Сердюка, І. В. Яковюка. – Харків : Право, 2018. – с. 9-27.
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 року, Рада Європи [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : оф. веб-портал. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
3. Загальна декларація прав людини. Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року.
4. Алексі Р. Існування прав людини. Право України. 2011. №8. С. 121 – 130.
5. Максимов С. Права людини: універсальність та культурна різноманітність. Право України. 2010. №2. С. 89 – 100.

6. КОМПАС. Посібник з освіти з прав людини за участю молоді. Друге видання, переглянуте у 2020 році. Рада Європи. Розд. 4. Розуміння прав людини. С. 381 – 431.

7. A Constitutionalist Approach to the European Convention on Human Rights The Legitimacy of Evolutive and Static Interpretation. HART PUBLISHING Bloomsbury Publishing Plc, 2022. P. 32-35.

Практика ЄСПЛ

Streletz, Kessler and Krenz v. Germany (2001), K.-H. W. v. Germany (2001) (основні властивості прав людини, права людини як моральні та юридичні права)

Tyrer v. the United Kingdom (1978) (Конвенція як "живий інструмент")

Ahmet Yildirim v. Turkey (каталог прав, що захищаються Конвенцією, право на доступ до інтернету)

Додаткова література

Обґрунтування прав людини. *Велика українська юридична енциклопедія* . Т. 2. Філософія права. Харків: Право, 2016. с. 534-539.

Покоління прав людини. *Велика українська юридична енциклопедія* . Т. 2. Філософія права. Харків: Право, 2016. с. 575-579.

Максимов С. И. Правовая реальность: опыт философского осмысления. Харьков: Право, 2002. Гл. 3, п. 2. Философский смысл и обоснование прав человека. С. 211-233.

Тасілуас Джон. Порятунком прав людини від права прав людини. *Філософія права і загальна теорія права*. 2020. №1. С. 172–2015.

Тема 2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: загальна характеристика

1. Юридична природа та структура Конвенції.

Роль, мета та цінність системи Конвенції. Конвенція як юридично обов'язковий інструмент у сфері прав людини. Структура Конвенції. Протоколи до Конвенції. Співвідношення Конвенції та інших договорів Ради Європи у сфері захисту прав людини.

2. Ціннісні основи Конвенції.

Цінності, що лежать в основі системи Ради Європи: права людини, верховенство права, демократія. Ключові цінності Конвенції: людська гідність, персональна автономія, демократія, плюралізм і солідарність як ключові цінності Конвенції. Цінність Конвенції з точки зору її історичних досягнень.

3. Основні принципи дії Конвенції.

Принцип ефективності. Принцип субсидіарності. Принцип первинності.

4. Основні доктрини, сформульовані Європейським судом з прав людини.

Доктрина «живого інструменту». Іntenціоналізм, текстуалізм і доктрина четвертої інстанції. Доктрина «свободи розсуду держав». Концепція Європейського консенсусу (основні властивості та недоліки такого процесу) – час, мінливість, відступність універсальності, розмитість, неадресування ключових питань як гідність

5. Зобов'язання держави відповідно до Конвенції.

Негативні зобов'язання. Позитивні зобов'язання. Відступ від зобов'язань.

6. Обмеження прав людини, гарантованих Конвенцією.

Вертикальна і горизонтальна дія Конвенції.

Рішення ЄСПЛ для обговорення (розділити між студентами)

Korotiyuk v. Ukraine: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_i51#Text (позитивні зобов'язання)

Handyside v. The United Kingdom: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-57499> (свобода розсуду держави)

Pindo Mulla v. Spain: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-236065> (Європейський консенсус та персональна автономія)

На вибір:

Dareskizb Ltd v. Armenia: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-211813%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-211813%22]}) (дерогація)

або

üksel Yalçınkaya v. Türkiye: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-227636> (дерогація, п. The Law – I (I and B) and II.2 (a))

Прочитайте та проаналізуйте джерело 7: Рада Європи. (2022). Правовий аналіз відступу, зробленого Україною відповідно до статті 15 Європейської конвенції про права людини та стаття 4 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права. <https://rm.coe.int/legal-analysis-of-the-derogation-made-by-ukraine-under-article-15-of-t/1680aa8e2c>.

Рекомендована література

1. Теорія та практика застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод : компендіум / [О. В. Сердюк, Ю. В. Щокін, І. В. Яковюк та ін.] ; за заг. ред. О. В. Сердюка, І. В. Яковюка. – Харків : Право, 2018. – Розділ 2. с. 9-27
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 року, Рада Європи [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : оф. веб-портал. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_004
3. Посібник зі статті 1 Європейської конвенції з прав людини. Європи/Європейський суд з прав людини. – Страсбург, 2018; [Електронний ресурс] // ECHR. – Режим доступу: https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_1_UKR.pdf
4. Посібник зі статті 15 Європейської конвенції з прав людини. Відступ від зобов'язань під час надзвичайної ситуації Страсбург, 2018; [Електронний ресурс] // ECHR. – Режим доступу: https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_15_UKR.pdf
5. General principles of the European Convention on Human Rights / Janneke Gerards. New York : Cambridge University Press, 2019.
6. Разметаєва Ю. Доктрина та практика захисту прав людини. Навчальний посібник. Київ, 2018. Лекція 4.1. Значення та застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. С. 135-149. Лекція 5.1. Зобов'язання держави в сфері прав людини. С. 164-184.
7. Рада Європи. Правовий аналіз відступу, зробленого Україною відповідно до статті 15 Європейської конвенції про права людини та стаття 4 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права. 2022. Режим доступу: <https://rm.coe.int/legal-analysis-of-the-derogation-made-by-ukraine-under-article-15-of-t/1680aa8e2c>.
8. Христова Г. Позитивні зобов'язання держави у сфері прав людини. Сучасні виклики. Монографія. Харків: Право, 2019. 2.1. Типи та особливості зобов'язань держави у сфері прав людини. 1.3. Доктрина позитивних зобов'язань держави щодо прав людини: основні положення та етапи формування. 1.4. Теоретико-правові засади та типи позитивних зобов'язань держави за Європейською конвенцією з прав людини
9. Трагнюк О. Принцип субсидіарності за Європейською конвенцією про захист прав і основних свобод людини 1950 р. / О. Трагнюк // Право України. – 2003. – 1. – С. 25-29.
10. Трихліб К. (2021). Обсяг меж вільного розсуду держави у практиці Європейського суду з прав людини. Проблеми законності, (154), 65-78.
11. Основні концепції ЄКПЛ. Режим доступу: https://www.coe.int/t/dghl/cooperation/lisbonnetwork/themis/echr/paper2_en.asp#P174_18762.
12. Максимов С. (2013). Універсальність прав людини. Філософія права і загальна теорія права, (1), 110-117.
13. Tsampi A. (2020). The new doctrine on misuse of power under Article 18 ECHR: Is it about the system of contre-pouvoirs within the State after all?. *Netherlands Quarterly of Human Rights*, 38(2), 134-155. <https://journals.sagepub.com/doi/epub/10.1177/0924051920923606>

Відео

Зобов'язання держави у сфері прав людини
<https://www.youtube.com/watch?v=jx45htkl4OA>

Позитивні і негативні зобов'язання держави у сфері забезпечення та захисту прав людини https://www.youtube.com/watch?v=apXhez2_tgM

Додаткова література

1.Буткевич В. Європейська конвенція з прав людини і основних свобод: генеза намірів і права / В. Буткевич // Право України. – 2010. – С. 60–88.

2.Медвідь А. Б. Щодо закріплення принципу субсидіарності та доктрини свободи розсуду у Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод / А. Б. Медвідь // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. – 2017. – № 1. – С. 29-36. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzizvru_2017_1_7

3.Христова Г. О. Зобов'язання держави у сфері прав людини. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Харків : Право, 2017. Т. 3: Загальна теорія права / Редкол.: О.В. Петришин (голова) та ін. С. 163–169.

Тема 3. Юрисдикція Європейського суду з прав людини

1. Предметна юрисдикція (*ratione materiae*) Європейського суду з прав людини.
2. Компетенція Європейського суду з прав людини *ratione loci*: територіальний та ефективний (фактичний) контроль.
3. Основні критерії встановлення ефективного (фактичного контролю).
4. Позитивні зобов'язання щодо захисту прав людини держав, які здійснюють *de facto* та *de jure* контроль.
5. Юрисдикція за колом суб'єктів (*ratione personae*): особа заявника та держави – відповідача.
6. Юрисдикція Європейського суду з прав людини у часі (*ratione temporis*): одномоментні факти та триваючі порушення.

Рішення для обговорення (розділити кожне рішення між 2-3 студентами)

Україна та Нідерланди проти рф (**Розділ V. Юрисдикція**): https://hudoc.echr.coe.int/eng#_Toc124773683, аналіз тут: <http://lawyer.khpg.org/1528864721>

Грузія проти рф (II) (**Розділ IV-V. Юрисдикція впродовж активних бойових дій та під час окупації**): <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-207757> <https://rm.coe.int/georgia-v-russia-ii-gc-ukr/1680a58450>

Кіпр проти Туреччини (**п. 69-81**): <https://rm.coe.int/16806b5964>

якщо встигнемо:* Катан та інші проти РФ (Право. Розділ 1. Юрисдикція**): перше посилання в гугл, прикріплю файл також

Рекомендована література

Практичний посібник щодо прийнятності заяв. – Рада Європи/Європейський суд з прав людини. – Страсбург; 2014. [Електронний ресурс] // ECHR. – Режим доступу: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/admissibility_guide_ukr (с.43-50).

Сенаторова, О. В. (2018). Права людини і збройні конфлікти: навчальний посібник. Київ: Видавництво «ФОРМ» Голембовська ОО. https://nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/05/msc_6_copy.pdf

Горбачевська Т. Захист прав людини у збройному конфлікті між Україною та Росією: питання юрисдикції у світлі практики Європейського суду з прав людини. Позитивні зобов'язання номінальної держави (Частина II). <https://khpg.org/1562830794>

Горбачевська Т. Захист прав людини у збройному конфлікті між Україною та Росією: питання юрисдикції у світлі практики Європейського суду з прав людини. Зобов'язання, що впливають з фактичного або загального контролю держави-агресора (Частина I). <https://khpg.org/1562658156>

Україна та Нідерланди проти Російської Федерації: Аналіз основних положень щодо доказування та юрисдикції. Довідник юриста: <http://lawyer.khpg.org/1528864721>

Milanović, M., & Papić, T. (2018). The applicability of the ECHR in contested territories. *International & Comparative Law Quarterly*, 67(4), 779-800.

Тема 4. Європейський суд з прав людини: загальна характеристика

***Звернути обов'язкового увагу на джерело 1 та 2 – Регламент Суду та практичний посібник**

1. Контрольний механізм Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Місце ЄСПЛ в контрольному механізмі конвенції.

2. Склад і порядок формування Європейського суду з прав людини.

Організація ЄСПЛ. Створення ЄСПЛ. Зміст розділу II Конвенції.

Формування ЄСПЛ. Обрання суддів ЄСПЛ Парламентською Асамблеєю Ради Європи (ПАРЄ). Кваліфікаційні вимоги до суддів ЄСПЛ. Судді ЄСПЛ від України. Неправомочність суддів розглядати справу та самовідвід. Судді *ad hoc* та судді, що представляють загальний інтерес. Склади ЄСПЛ: пленарне засідання; судді, що розглядають справу одноособово; Комітети суддів; Секції; Велика Палата. Секретаріат ЄСПЛ. Реформування ЄСПЛ.

3. Критерії визначення прийнятності заяви Європейським судом з прав людини.

4. Основні стадії розгляду справи Європейським судом з прав людини

Процедура в ЄСПЛ: від первинної скарги до рішення. Індивідуальні скарги. Порядок подання скарги до ЄСПЛ: новітні підходи. Вимоги до змісту скарги та процедури її подання. Типові помилки при поданні скарги. Особливості процедури розгляду скарг суддею одноособово, Комітетом суддів, Палатою, Великою Палатою. Виключення скарг зі списку тих, що підлягають розгляду (стаття 37 Конвенції). Клопотання та їх розгляд. Юридичне представництво. Попередні забезпечувальні заходи. Правило 39. Встановлення фактів. Тягар та стандарт доведення.

Пілотна процедура та пілотні рішення.

Справедлива компенсація. Зміст та особливості застосування статті 41 Конвенції. Судові витрати. Відшкодування матеріальної шкоди та компенсація моральної шкоди.

Рішення ЄСПЛ для обговорення (розділити між студентами)

Прочитайте окрему думку судді Дедова у рішеннях «Georgia v. Russia (ii)» і висловіть своє враження про участь національного судді у провадженнях проти своєї держави: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-207757>.

Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-233206> (**Пункти 410-574** - щодо статусу потерпілого)

Рекомендована література

Регламент ЄСПЛ: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/rules_court_eng (найновіша версія); https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_067#Text (українська версія, але неоновлена)

Практичний посібник щодо прийнятності заяв. – Рада Європи/Європейський суд з прав людини. – Страсбург; 2014. [Електронний ресурс] // ECHR. – Режим доступу: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/admissibility_guide_eng (найновіша версія); http://echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=caselaw/analysis&c=#n1347458601286_pointer (українська версія, але неоновлена)

ЄСПЛ у 50-ти запитаннях: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/50questions_ukr

Теорія та практика застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод : компендіум / [О. В. Сердюк, Ю. В. Щокін, І. В. Яковюк та ін.] ; за заг. ред. О. В.

Сердюка, І. В. Яковюка. – Харків : Право, 2018. – Розділ 3. Контрольний механізм ЄКПЛ. Європейській суд з прав людини. С. 52-74.

Разметаєва Ю. Доктрина та практика захисту прав людини. Навчальний посібник. Київ, 2018. Лекція 4.2. Європейський суд з прав людини та його роль в утвердженні прав С. 149-163.

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 року, Рада Європи [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : оф. веб-портал. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_004

Посібник зі статті 1 Європейської конвенції з прав людини. Європи/Європейський суд з прав людини. – Страсбург, 2018; [Електронний ресурс] // ECHR. – Режим доступу: https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_1_UKR.pdf

Посібник зі статті 15 Європейської конвенції з прав людини. Відступ від зобов'язань під час надзвичайної ситуації Страсбург, 2018; [Електронний ресурс] // ECHR. – Режим доступу: https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_15_UKR.pdf

МакБрайд Дж. Принципи, що визначають тлумачення та застосування Європейської конвенції з прав людини / Дж. МакБрайд / [Електронний ресурс] // Центр суддівських студій : міжнародний фонд. – Режим доступу: <http://www.judges.org.ua/seminar21-1.html>

Офіційний веб-сайт ЄСПЛ: [Електронний ресурс] // ECHR. – Режим доступу: <https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=home>

Нотатка для заповнення формуляру заяви. Рада Європи/Європейський суд з прав людини. – Страсбург; 2018. [Електронний ресурс] // ECHR. – Режим доступу: Рада Європи/Європейський суд з прав людини. – Страсбург; 2014. [Електронний ресурс] // ECHR. – Режим доступу:

Коротко про суд. Рада Європи/Європейський суд з прав людини. – Страсбург; 2018. [Електронний ресурс] // ECHR. – Режим доступу: Рада Європи/Європейський суд з прав людини. – Страсбург; [Електронний ресурс] // ECHR. – Режим доступу: https://www.echr.coe.int/Documents/Court_in_brief_UKR.pdf

Європейський суд з прав людини. Як знаходити і розуміти практику Суду. Рада Європи/Європейський суд з прав людини. – Страсбург; [Електронний ресурс] // ECHR. – Режим доступу: https://www.echr.coe.int/Documents/CLIP_Finding_understanding_case_law_UKR.pdf

Прийнятність заяви. Рада Європи/Європейський суд з прав людини. – Страсбург; [Електронний ресурс] // ECHR. – Режим доступу: https://www.echr.coe.int/Documents/COURtalks_Inad_Talk_UKR.PDF

Додаткова література

Фулей Т.І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя: Науково-методичний посібник для суддів. – 2-ге вид. випр., допов. – К., 2015. – 208 с.

Окрема думка. Шлях до справедливості / Пауло Пінто де Альбукерке ; [пер. з англ. та фр. В. А. Капліної ; упоряд., авт. перед. О. В. Капліна]. Харків : Право, 2020. 552 с.

Тлумачення та застосування Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод Європейським судом з прав людини та судами України: Навчальний посібник / Авт. кол. М.В. Мазур, С.Р. Тагієв, А.С. Беніцький, В.В. Костицьки; [Відп. ред. канд. іст. Наук, доц. В.М. Карпунов]. – Луганськ: РВВ ЛДУВС, 2006. – 600 с.

Дудаш, Т. І. Практика Європейського суду з прав людини: навч.-практ. посіб. / Т. І. Дудаш. – К.: Алерта, 2013.

Тема 5. Практика ЄСПЛ і її місце в системі джерел українського права

1. Практика Європейського суду з прав людини («case-law») та стала практика («well established case-law»). Доктрина усталеної судової практики. Правозастосовний розсуд. Набуття практикою Європейського суду з прав людини обов'язкового характеру.

2. Виконання рішень ЄСПЛ. Зміст та застосування статті 46 Конвенції. Обов'язковість рішень ЄСПЛ. Роль Комітету Міністрів та ПАРЄ у системі виконання рішень ЄСПЛ. Негативні наслідки одноразового та систематичного невиконання рішень ЄСПЛ. Порядок виконання рішень ЄСПЛ Україною.

3. Закон України «Про виконання рішень та застосування практики ЄСПЛ»: загальна характеристика. Процесуальні наслідки ухвалення рішення ЄСПЛ для остаточних рішень національних судів.

4. Практика Європейського суду з прав людини як джерело права в Україні. Система джерел українського права. Первинні та вторинні джерела. Юридична сила рішень Європейського суду з прав людини.

5. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя в Україні. Особливості в різних сферах правового регулювання. Практика ЄСПЛ і практика українських судів (проблемні питання).

Рішення ЄСПЛ для обговорення (розділити між студентами)
«Бочан проти України» та «Бочан проти України (№2)»

Практичні завдання

Завдання 1.

Користуючись доктринальними джерелами (рекомендованими № 1, 2, 3 або за результатами власного пошуку), встановіть:

- 1) Який зміст та співвідношення понять: 1) судова практики; 2) практика ЄСПЛ; 3) рішення ЄСПЛ?
- 2) Що таке правові позиції ЄСПЛ?
- 3) Як, на Вашу думку, потрібно відшуковувати правові позиції ЄСПЛ у його практиці і за якими критеріями їх потрібно кваліфікувати як правові позиції?
- 4) Чи має практика ЄСПЛ прецедентний характер? Займіть певну позицію і наведіть 3-5 аргументів на її підтримання.

Література для виконання завдання:

1. Пушкар П. В. Короткий огляд ієрархії судової практики Європейського суду з прав людини, її джерел та юридичної сили. Вісник Верховного Суду України. 2015. № 6. С. 43-48. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vvsu_2015_6_7

2. Дудаш Т. Юридична природа та праворегулятивна функція рішень Європейського суду з прав людини // Антропологія права: філософський та юридичний виміри (стан, проблеми, перспективи): Статті учасників Четвертого всеукраїнського «круглого столу»

(м. Львів, 28-29 листопада 2008 року). – Львів: Край, 2009. – С. 80-88. URL: <http://nbuviar.gov.ua/images/justice/Ap/04.pdf>

3. Завгородній В. А. Вплив практики Європейського суду з прав людини на юридичну діяльність в Україні: теоретичний, методологічний і прикладний аспекти. Дніпро, 2020. 536 с. URL:

https://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/6685/1/%D0%9C%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84._%D0%97%D0%B0%D0%B2%D0%B3%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D1%96%D0%B9%20%D0%92.%D0%90._19.10.2020%20%28%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D0%BE%D1%87.%20%D1%82%D0%B0%20%D1%80%D0%B5%D0%B4%D0%B0%D0%B3%D0%BE%D0%B2.%29.pdf

Завдання 2.

Проаналізуйте ст. 9 Конституції України, ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», а також інші джерела доктринального характеру, та встановіть, яке місце Конвенції та практики ЄСПЛ у правовій системі України. Сформулюйте власну позицію та наведіть 3-5 аргументів на її підтримку.

Завдання 3.

Прочитайте статтю А. Буценка «Пригоди рішень ЄСПЛ у національних судах»: <https://zib.com.ua/ua/128887.html>

Прочитайте статтю Тетяни Ющенко «Практика єспл: переосмислити не можна застосовувати»: <https://pravo.ua/praktika-iespl-pereosmisлити-ne-mozhna-zastosovuvati/>

Прочитайте рішення ВП ВС у справі від 13 січня 2021 року № 9901/405/19 щодо застосування санкцій та зверніть уваги на аргументи суду щодо використання позицій ЄСПЛ: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94377744>

Висловіть свою думку та враження щодо основних положень статей та рішення. **Напишіть свій погляд**, чи правильно рішення ВП ВС тлумачить практику ЄСПЛ.

Завдання 4.

Опрацюйте правило 61 Регламенту ЄСПЛ, а також рекомендовані доктринальні джерела № 4 і №5 та дайте відповіді на запитання:

- 1) Що таке пілотні рішення ЄСПЛ?
- 2) Якою є процедура ухвалення пілотного рішення ЄСПЛ?
- 3) Який вплив мають пілотні рішення ЄСПЛ на правові системи держав-учасниць Конвенції, проти яких такі рішення ухвалені?

Література для виконання завдання:

1. Дудаш Т.І. До питання про ефективність захисту прав людини (за матеріалами пілотних рішень) Страсбурзького суду. Вісник Національної академії правових наук України. 2013. № 2. С. 26-35. URL: http://visnyk.kh.ua/web/uploads/pdf/ilovepdf_com-26-35.pdf

2. Кульчицький Н. Пілотні рішення щодо України: проблема тривалого невиконання рішень національних судів (справи «Юрій Миколайович Іванов проти України» та «Бурмич та інші проти України»). URL: https://lhs.net.ua/wp-content/uploads/woocommerce_uploads/2018/06/1_Pilotni-rishennia-shchodo-Ukrainy-problema-tryvalo-ho-nevykonannia-rishen-natsionalnykh.pdf

Завдання 5.

Проаналізуйте три рішення ЄСПЛ, зазначені в таблиці. По кожному рішенні визначте та впишіть у відповідну графу однією фразою, що визначив Суд у відповідній справі як **легітимну мету, нагальну соціальну потребу**, та визначте, чи визнав Суд обмеження **законним та пропорційним**.

Справа	Чи передбачено застосоване у законі?	Яка мета у застосування цього обмеження?	Чи було таке обмеження необхідним у демократичному суспільстві або чи існувала нагальна соціальна потреба (“ pressing social need ”) у застосуванні обмеження?	Чи є обмеження пропорційним ?
1. Otto-Preminger-Institut v. Austria				
2. Зеленчук і Цицюра проти України				
3. Pentikäinen V. Finland				

Рекомендована література

1. Теорія та практика застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод : компендіум / [О. В. Сердюк, Ю. В. Щокін, І. В. Яковюк та ін.] ; за заг. ред. О. В. Сердюка, І. В. Яковюка. – Харків : Право, 2018. – с. 46-64

2. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23 лют. 2006 р. No 3477-IV [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : оф. веб-портал. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/annot/3477-15>

3. Про застосування судами міжнародних договорів України при здійсненні правосуддя : Постанова Вищого спеціалізованого суду від 19.12.2014 No 13 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : оф. веб-портал – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0013740-14>

4. Положення про Урядового уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини від 31 травня 2006 р. №784 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : оф. веб-портал. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/784-2006-%D0%BF>

5. Дудаш, Т. І. Практика Європейського суду з прав людини: навч.-практ. посіб. / Т. І. Дудаш. – К.: Алерта, 2013. – 368 с.

6. Тлумачення та застосування Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод Європейським судом з прав людини та судами України: Навчальний посібник / Авт.

Тема 6. Право на життя (ст. 2 Конвенції)

1. Право на життя (ст. 2 Конвенції): зміст та особливості порівняно з усіма іншими правами. Справи проти України.

Зміст права на життя. Особливість права на життя порівняно з усіма іншими правами. Основоположний характер права на життя.

2. Обмеження права на життя.

Обмеження права на життя. Позбавлення життя як наслідок виключно необхідного застосування сили. Захист будь-якої особи від незаконного насильства. Здійснення законного арешту або запобігання втечі особи, яку законно тримають під вартою. Вчинення правомірних дій для придушення заворушення або повстання. Право народу на повстання та право на життя.

3. Зобов'язання держави щодо права на життя. Матеріальні і процесуальні зобов'язання. Межі зобов'язань.

Матеріальні зобов'язання. Обов'язок держави поважати право на життя: заборона смертної кари, тлумачення § 1 ст. 2 Конвенції у світлі Протоколів № 6 та № 13 до Конвенції; проблема екстрадиції та видворення до іншої держави; застосування сили представниками держави. Обов'язок захищати право на життя: ухвалення відповідного законодавства; превентивні заходи, спрямовані на захист особи від інших осіб та від самої себе (подумайте про нещодавню справу, коли підозрюваний підірвав себе: <https://suspilne.media/522543-vibuh-u-sudi-kieva-na-misci-prasue-policia/>); захист від екологічного забруднення; захист у сфері охорони здоров'я; захист безпеки осіб у громадських місцях (подумайте про випадки смертельних ДТП через неналежну розмітку на дорозі).

Процесуальні зобов'язання. Обов'язок провести ефективне розслідування фактів смерті. Критерії ефективного розслідування. Особливості захисту права на життя стосовно зниклих осіб. Межі зобов'язань держави щодо права на життя.

4. Дискусійні питання, пов'язані з правом на життя. Відсутність консенсусу щодо певних питань та свобода розсуду держави.

Дискусійні питання, пов'язані з правом на життя. Відсутність консенсусу щодо певних питань та свобода розсуду держави. Момент початку життя: питання, пов'язані з правовим статусом ембріона; проблема абортів. Питання, пов'язані із завершенням життя: евтаназія та «право на смерть»; припинення лікування, яке підтримує життєво важливі функції.

5. Право на життя в умовах збройних конфліктів: вбивства, що слідують з актів агресії – проблема співвідношення права прав людини та гуманітарного права.

Право на життя в умовах збройних конфліктів: вбивства, що слідують з актів агресії – проблема співвідношення права прав людини та гуманітарного права.

Практичні завдання

Завдання 1.

Студенти діляться на 4 групи по 3 людини: 1 група – представники Заявника, 2 – група – представники Уряду, 3 група – представники третьої сторони (громадська організація, що надає неупереджений аналіз, 4 група - судді ЄСПЛ. Кожній групі потрібно підготувати правову позицію у своїй ролі (тобто, які б аргументи наводила Ваша сторона – заявники, уряд, ГО, Суд) щодо фабули. Якщо студентів буде менше на практичному, розділяйте по 2, або і по 1 – головне щоб кожна сторона була представлена. Цьому завданню буде присвячено другу

половину семінару (40 хв) – тобто, кожна група матиме 10 хв. на виступ, не більше. Першу частину пари (перші 40 хв) ми будемо розглядати теоретичні питання з теми – готувати усім, особливо тим, хто не взяв собі ролі для практичного завдання.

Рекомендація для підготовки фабули: коли розділитесь по групах, пошукайте рішення і практику ЄСПЛ, наукову літературу щодо схожих справ і узгодьте свою позицію.

Фабула: Вбивства поліцейськими водія автомобіля при затриманні за порушення правил дорожнього руху.

Під час патрулювання поліцейські помітили авто, водій якого "ігнорував правила дорожнього руху", повідомляють у ДБР. Деякий час патрульні переслідували авто. Відомо, що у ньому були чоловік, жінка й двоє дітей.

«Після зупинки автомобіля, чоловік поведився агресивно та мав всі ознаки алкогольного сп'яніння. Під час інциденту правоохоронець застосував табельну зброю», - йдеться у повідомленні Державного бюро розслідування.

У генпрокуратурі ці події прокоментували так: «На вимогу вийти із авто водій та пасажери відмовились, а правоохоронці почали силою витягували їх із авто та використали газовий балончик».

З відеозаписів, які є у загальному доступі, видно, що жінка, яка перебувала у авто з водієм, намагалася сісти на його місце. Вона не хотіла вийти з авто.

З відео, яке знімали діти зсередини авто, видно, що поліцейські намагалися витягти жінку з машини. Вона кричить: «Моя нога. Боляче». А потім перепитує, чи діти точно знімають це на відео.

Під час спроби поліцейських затримати жінку, чоловік вискочив та напав на правоохоронців, завдав ударів по обличчю патрульної поліцейської. Далі конфлікт відбувався за межами авто. Чоловік активно чинив опір патрульній, вдарив її кулаком в обличчя. Інспектора він перекинув через себе. Коли відбувалася бійка, діти кричали батьку підбадьорливі слова і знімали це на відео. Момент пострілу на відео видно погано. Хлопець підбіг до батька, який лежав на землі, з криками: «Тату». Чоловік загинув на місці від пострілу поліцейського.

Слідчі вивчають обставини інциденту. Поліцейського затримали.

Заданням **Суду** буде прослухати і порівняти аргументи усіх сторін у справі і винести рішення (але вам завідомо потрібно продумати, які позицію Ви маєте обрати).

Завданням **ГО** є надати аналіз різних правових позицій ЄСПЛ щодо цього питання.

Заданням **Заявників** є надати аргументи, чому вбивство чоловіка порушило його право на життя.

Завданням **Уряду** є надати аргументи, чому вбивство поліцейськими чоловіка не порушило його права на життя, а було необхідним.

Пам'ятайте, що Ваші аргументи мають бути юридичними, а не емоційними.

Зверніть увагу на **тест ЄСПЛ щодо втручання у права людини**: законність, легітимність, необхідність та пропорційність.

Зверніть увагу на національне законодавство щодо повноважень поліцейських та положення Конституції України щодо права на життя.

Подумайте над такими питаннями:

Характер дій потерпілого перед вбивством? Можливий перевищений рівень алкоголю в крові?

Дії поліцейських перед пострілом? Характер пострілів?

Особливо рекомендується для підготовки і пошуку релевантних справ ЄСПЛ: с. 7-10, 19-26, 29-35 Довідник із застосування статті 2 «Право на життя» ЄКПЛ: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Guide_Art_2_UKR

Додаткові завдання (для самостійного опрацювання)

Завдання 2.

1 вересня 2004 року терористи захопили школу № 1 в Беслані та взяли в заручники понад тисячу людей, більшість з яких були діти. 3 вересня розпочалась спецоперація із звільнення заручників. В ході спецоперації загинули 330 осіб, включаючи 180 дітей. **Проаналізуйте справу «Тагаєва та інші проти Росії». Які зобов'язання держави у сфері прав людини було порушено?**

Завдання 3.

Перебуваючи на шостому місяці вагітності, заявниця прийшла до лікарні, аби пройти медичний огляд. Під час огляду заявниці лікар переплутав її з іншою жінкою, якій було призначено операцію, внаслідок чого плід було пошкоджено і заявниці довелося зробити аборт. Національний суд постановив, що дії лікаря не можуть бути кваліфіковані як вбивство з огляду на те, що людський плід не можна вважати людиною. **На Вашу думку, чи було порушено ст. 2 ЄКПЛ? З якого моменту держава має захищати людське життя?**

Завдання 4.

У справі «Прітті проти Сполученого Королівства» заявниця (паралізована жінка, що страждає від невиліковної дегенеративної хвороби) стверджувала, що відмова генерального прокурора надати їй чоловікові імунітет від притягнення до суду у випадку, якщо він допоможе їй вчинити самогубство, та заборона в національному праві надавати допомогу у вчиненні самогубства становили порушення її прав, гарантованих ЄКПЛ. **На Вашу думку, чи було порушено право на життя? Чи існує «право на смерть»?**

Рекомендована література

1. Теорія та практика застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод : компендіум / [О. В. Сердюк, Ю. В. Щокін, І. В. Яковюк та ін.] ; за заг. ред. О. В. Сердюка, І. В. Яковюка. – Харків : Право, 2018. – Розділ 5. Право на життя. с. 95-115.

2. Довідник із застосування статті 2 «Право на життя» ЄКПЛ: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Guide_Art_2_UKR

3. Дудаш Т. І. Практика Європейського суду з прав людини: навч. посіб. / Т. І. Дудаш. – 3-тє видання, стереотипне. – К.: Алерта, 2016. – Спеціальна частина. Розділ 1. Право на життя (Стаття 2 Конвенції). – С. 160-172.

3. Погребняк С. П., Уварова Е. А. Сопротивление угнетению. Восстание. Революция (теоретико-правовой анализ в свете доктрины прав человека). *Право і громадянське суспільство*. 2013. № 2. С. 4–61.

4. Гнатовський М. М. Європейський суд з прав людини та міжнародне гуманітарне право: захист права на життя. Актуальні проблеми міжнародних відносин. Випуск 100 (Частина I), 2011. С. 95-99.

Тема 7. Заборона катування (ст. 3 Конвенції)

1. Заборона катування (ст. 3 Конвенції). Абсолютний характер заборони катувань. Справи проти України.

Сфера застосування статті 3 Конвенції. Абсолютний характер заборони катувань та інших нелюдських та таких, що принижують гідність видів поводження та покарання. Зміст та співвідношення понять «катування», «нелюдське поводження», «таке, що принижує гідність, людини». Типові види поведінки та покарань, які порушують ст. 3 Конвенції. Взаємозв'язок між ст. 3 і ст. 2 та 8 Конвенції. Поріг жорстокості.

2. Негативні зобов'язання держави відповідно до ст. 3 Конвенції.

Негативні зобов'язання держави відповідно до ст. 3 Конвенції: неналежне поводження правоохоронних органів навмисного характеру; неналежне поводження під час законних або незаконних дій посадових чи службових осіб держави; незаконне поводження як результат упущень чи бездіяльності посадових і службових осіб держави.

3. Позитивні зобов'язання держави відповідно до ст. 3 Конвенції.

Позитивні зобов'язання держави відповідно до ст. 3 Конвенції: проведення ефективного розслідування викладених у заяві скарг; попередження, припинення і покарання за неналежне поводження з боку приватних осіб. Превентивна діяльність як позитивне зобов'язання держави відповідно до ст.3 Конвенції. Право на надію. ЄСПЛ про дотримання Україною зобов'язань щодо заборони катувань (основні рішення щодо України).

4. Застосування ст. 3 Конвенції в умовах надзвичайного стану та війни.

Практичні завдання

Завдання 1.

Що із переліченого можна вважати катуванням (1), поводженням чи покаранням (2), що принижують гідність або є нелюдськими (3). Або нічого з переліченого до ситуації не підходить (4).

Питання:

1. двадцять сім ЛГБТІ-активістів зазнали жорстоких словесних образ і випадкових фізичних нападів з боку натовпу контрдемонстрантів
2. військовослужбовці були перевірені та звільнені через свою сексуальну орієнтацію
3. внаслідок зволікання медичних працівників із наданням доступу до генетичних тестів заявниці, яка була вагітна, мала пережити шість тижнів болісної невизначеності щодо здоров'я свого плоду, і коли вона врешті-решт отримала результати аналізів, для неї було вже надто пізно прийняти обґрунтоване рішення щодо збереження вагітності чи вдатися до легального аборту
4. нелегальний іммігрант був зґвалтований береговою охороною, відповідно до нагляду за ним
5. заявника закували в наручники під час поїздки в автобусі, яка тривала близько 20 годин у контексті примусової депортації

6. заявнику погрожували катуваннями під час перебування під вартою в міліції, де заявник був підданий страху бути страченим іноземною владою
7. будинки та майно заявників були навмисно знищені силами безпеки, позбавивши заявників засобів до існування та змусивши їх залишити своє село
8. заявник страждав від невизначеності та побоювань протягом тривалого та постійного періоду через перебування в полоні його родича
9. заявник, військовозобов'язаний із проблемами зі здоров'ям, піддавався надмірному фізичному навантаженню, призначеному як покарання
10. тюремні офіцери не проявляли ввічливості під час роздягання відвідувачів у в'язниці, але не було словесних образ або фізичного контакту
11. особу з серйозними обмеженими можливостями утримували в неналежних умовах, коли вона була небезпечно холодною, ризикувала отримати виразки, оскільки її ліжко було занадто жорстким або недоступним, і вона не могла без особливих труднощів піти в туалет або підтримувати чистоту
12. сміттєпереробний завод неподалік від дому заявника спричинив неприємності
13. адміністрація в'язниці насильно збривала волосся заявникам без будь-якого виправдання чи законної підстави
14. заявник тривалий час відбував своє довічне ув'язнення в поганих умовах і в дуже суворому режимі
15. неповнолітній іноземець без супроводу змушений був жити в небезпечних умовах у нетрі через невиконання владою рішення суду про розміщення
16. застосування сили до заявників під час обшуку їх житла
17. заявника роздягли догола на очах у тюремного офіцера, а тюремні охоронці оглянули його статеві органи, а також їжу, яку він отримував без рукавичок
18. зграя бродячих собак напала на заявника через те, що влада не вжила належних заходів проти бродячих собак
19. заявника неодноразово згвалтували, а також піддали ряд актів фізичного насильства під час допиту
20. заявник був свідком позасудової страти кількох своїх родичів і сусідів, а також неадекватної та неефективної реакції влади після подій

** Нагадування:* Різниця між катуваннями, нелюдським поводженням або покаранням і таким, що принижує гідність, поводженням або покаранням впливає передусім із різниці в інтенсивності заподіяних страждань

Поводження вважається «таким, що принижує гідність», якщо воно принижує або зневажає особу, демонструє відсутність поваги до її людської гідності чи применшує її, або викликає почуття страху, душевного страждання чи неповноцінності, і може зламати здатність особи до морального і фізичного опору. Щоб поведження вважалось таким, що принижує гідність, може бути достатньо приниження жертви у її власних очах, а не на думку інших осіб.

ЄСПЛ визнав поведження чи покарання «нелюдськими», оскільки вони були заздалегідь запланованими, застосовувалися годинами поспіль і спричинили або фактичні тілесні ушкодження, або значні фізичні та психічні страждання

Катування: особливе клеймо за умисним нелюдським поводженням, яке спричиняє дуже серйозні та жорстокі страждання. Окрім тяжкості поведження, існує елемент цілеспрямованості, відповідно до Конвенції ООН проти катувань, що визначає катування в

термінах навмисного заподіяння сильного болю або страждань з метою, зокрема, отримання інформації або зізнання, застосування покарання або залякування

Суд визначив, що поведження є «нелюдським», якщо воно було умисним, тривалим у часі та призвело до тілесних ушкоджень, психічних розладів чи душевних страждань. Поведження вважається " таким, що принижує людську гідність", якщо воно спрямоване на те, щоб викликати у жертви почуття страху, пригнічення, неповноцінності, з метою образити або зламати її фізичний чи моральний опір. Проте, Суд постійно наголошував, що спричинені страждання мають досягти певного рівня, перш ніж покарання можна кваліфікувати як «нелюдське», так як спричинення страждань є неминучою складовою навіть законного покарання

Завдання 2.

Проаналізуйте справу «Ірландія проти Сполученого Королівства» (Ireland v. the United Kingdom) від 18.01.1978. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57506>. Які критерії вирішення форм жорстокого поведження, що забороняються Конвенцією сформульовані в цьому рішенні? Як ці критерії розвивались у подальших рішеннях ЄСПЛ?

Завдання 3.

Віднайдіть правові позиції (правоположення, ratio decidendi), які містяться у рішеннях Суду у справах за ст. 3 Конвенції щодо України.

Завдання 4.

Проаналізуйте рішення Суду у справах «Nechiporuk and Yonkalo v. Ukraine» від 21.04.2011 та «Nevmerzhitsky v. Ukraine» від 12.10.2005. Який вид жорстокого поведження було застосовано до потерпілих у цих справах? Випишіть констатовані Судом ознаки цього виду поведження.

Завдання 5.

Проаналізуйте рішення Суду у справі «Петухов проти України № 2» та «Sanchez-Sanchez v. the United Kingdom». Який вид жорстокого поведження було застосовано до потерпілих у цих справах? Випишіть констатовані Судом ознаки цього виду поведження. https://lawyer.khpg.org/1528863742#1528863742_5.

Завдання 6.

Проаналізуйте рішення Суду у справі «Gafgen v Germany». Чи погоджуєтесь Ви з рішенням про те, що було досягнуто мінімального ступеня жорстокості поведження з заявником для визнання порушення статі 3 Конвенції?

Рекомендовані фільми

«Немислиме» (англ. Unthinkable), 2010, США.

Рекомендовані рішення Європейського суду з прав людини

«Петухов проти України (№2)» (право на надію): https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_d98#Text

«Аксой проти Туреччини» (Aksoy v. Turkey) від 18.12.1996. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58003>

«Селмуні проти Франції» (Selmouni v. France) від 28.07.1999. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58287>

«Невмержицький проти України» ((Nevmerzhitsky v. Ukraine) від 05.04.2005. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-68715>

Nechiporuk and Yonkalo v. Ukraine

«Ірландія проти Сполученого Королівства» (Ireland v. the United Kingdom) від 18.01.1978. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57506> - (Kröcher and Möller v. Switzerland)

«Кузнецов проти України» (Kuznetsov v. Ukraine) від 29.04.2003. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-61060>

«МакГлінчі та інші проти Сполученого Королівства» (McGlinchey and Others v. the United Kingdom) від 23.04.2003. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-61058>

Gafgen v Germany URL: <https://hudoc.echr.coe.int/tur?i=001-99015>

Рекомендована література

1. Бущенко А. П. Проти катувань. Стаття 3 Конвенції про захист прав людини та основних свобод. Систематизований дайджест рішень Європейського суду з прав людини / А. П. Бущенко ; Харків. правозахисна група ; худож.-оформл. Б. Є. Захаров. — Харків : Фоліо, 2005. — 288 с.: https://library.khpg.org/files/docs/Article_3_last_last-1.pdf

2. Фулей Т.І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя: Науково-методичний посібник для суддів. — 2-ге вид. випр., допов. — К., 2015. — С. 93-107.

3. Буткевич В. Г. Особливості з'ясування правового змісту ст. 3 ЄКПЛ та застосування основних стандартів / В. Г. Буткевич. // Європейський суд з прав людини. Судова практика. Збірник. — 2011. — №1. — С. 791–836.

4. Шевчук С. В. Коментар до рішень Європейського суду з прав людини, які прийняті щодо України у 2010 році зі ст. 3 ЄКПЛ / С. В. Шевчук. // Європейський суд з прав людини. Судова практика. Збірник — 2011. — №1. — С. 836-847.

5. Мардох Дж. Боротьба з жорстоким поводженням і безкарністю та ефективне розслідування жорстокого поводження. Доповідь по Україні. — К.: К.І.С., 2010. — 108 с.

6. Рішення Суду щодо України по ст. 3 Конвенції [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.minjust.gov.ua/0/19614>

7. Узагальнення практики застосування судами загальної юрисдикції першої та апеляційної інстанцій при здійсненні судочинства у кримінальних справах статей 3, 5, 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року за 2011 - перше півріччя 2012 року : схвалено нарадою суддів судової палати у кримінальних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ 12 червня 2013 року (протокол № 19 від 12 червня 2013 року) / [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/n0001740-13>

8. Європейська конвенція з прав людини: основні положення, практика застосування, український контекст / за ред. О. Л. Жуковської. — К.: ВІПОЛ, 2004. — С. 50–116.

9. Європейський суд з прав людини. Судова практика / за заг. ред. В. Г. Буткевича. — К.: Ред. журн. «Право України», 2011. — Вип. 1: Стаття 3 ЄКПЛ. Заборона катувань: у 3 ч. — Ч. 1–2. — 936 с.

10. Шевчук С. Судовий захист прав людини. Практика Європейського суду з прав людини у контексті західної правової традиції / С. Шевчук. — К.: Реферат, 2006. — С. 59–164.

11. Заборона катувань: практика Європейського суду з прав людини, стандарти та практика Європейського комітету з питань запобігання катуванням / зі вступним словом М.

Гнатівського, А. Костіна, Р. Хаверкам, Д. Ягунова. –Тюбінген; Одеса : Фенікс, 2023. – 604 с. <https://www.yagunov.in.ua/wp-content/uploads/2023/04/Dmytro-Yagunov-Prohibition-of-Torture-2023-2.pdf>

12. Reisman, W. M. (2006). Holding the Center of the Law of Armed Conflict. *American Journal of International Law*, 100(4), 852-860.

13. Greer, S. (2015). Is the prohibition against torture, cruel, inhuman and degrading treatment really ‘absolute’ in international human rights law?. *Human Rights Law Review*, 15(1), 101-137.

14. It’s now (even more) official: torture is legal in Israel
https://www.omct.org/en/resources/blog/its-now-even-more-official-torture-is-legal-in-israel#_ftn2

15. Public Committee Against Torture v. Israel -
https://versa.cardozo.yu.edu/sites/default/files/upload/opinions/Public%20Committee%20Against%20Torture%20in%20Israel%20v.%20Government%20of%20Israel%281%29_0.pdf

16. Керівництво із застосування статті 3 Європейської конвенції з прав людини -
https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Guide_Art_3_UKR

Тема 8. Право на свободу та особисту недоторканність (ст. 5 Конвенції) (основна тема)
Заборона рабства і примусової праці (ст. 4 Конвенції)
(додаткова тема)

(І). 1. Право на свободу та особисту недоторканність (ст. 5 Конвенції). Справи проти України.

Зміст та сфера дії права на свободу та особисту недоторканність.

2. Позитивні та негативні зобов'язання держав щодо забезпечення цього права.
Проблема реалізації права на свободу та особисту недоторканність в Україні.

3. Кримінально-правові та цивільно-правові підстави позбавлення волі. Вимоги до правомірного позбавлення свободи та особистої недоторканності.

Відповідність українського національного законодавства вимогам конвенції.

4. Особливості затримання окремих категорій осіб згідно зі ст. 5 Конвенції та правових позицій ЄСПЛ.

Особливості затримання окремих категорій осіб згідно зі ст. 5 Конвенції та правових позицій ЄСПЛ: неповнолітніх осіб (пп. d п. 1 ст.5 Конвенції); осіб, що хворіють на інфекційні захворювання; психічнохворих, алкоголіків, наркоманів, бродяг (пп. e п. 1 ст.5 Конвенції); мігрантів (пп. f п. 1 ст.5 Конвенції). Порухення, пов'язані зі зникненням осіб, що були позбавлені свободи або особистої недоторканності. Позбавлення волі, яке не є формальним арештом та триманням під вартою.

5. Гарантії права людини на свободу і особисту недоторканність.

Гарантії права людини на свободу і особисту недоторканність. Право бути поінформованим про обвинувачення. Невідкладне повідомлення про обвинувачення і негайний судовий розгляд (Habeas corpus). Попереднє ув'язнення. Позбавлення волі після засудження та значення апеляційної інстанції. Ув'язнення задля екстрадиції. Ув'язнення в умовах воєнного стану. Право на відшкодування згідно з п. 5 ст.5 Конвенції.

Рішення ЄСПЛ для обговорення (розділити між студентами)

Тимошенко проти України: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_924#Text

(зверніть увагу на **основні положення щодо забезпечення статті 5, окремі думки суддів, співвідношення статті 3 зі ст. 5, аргументи щодо статті 18)**)

Практичні завдання

Завдання 1.

Особа публікувала дописи у соцмережах щодо радості, що її прийшли звільняти російські війська від влади нацистів. Правоохоронні органи затримали особу і супроводили у СІЗО. Скільки можуть тримати таку особу під вартою без рішення суду? Чи обов'язкове в цілому рішення суду? Чи відповідають чинні норми щодо позбавлення волі вимогам Конвенції?

Завдання 2.

Порівняйте текст статті 5 ЄКПЛ та статті 29 Конституції України. Визначіть відмінності. Зверніть увагу на літературу 3-5. Порівняйте в цьому контексті зміни до КПК в умовах воєнного стану на відповідність вимогам Конвенції. Зверніть увагу на питання відступу від зобов'язань.

Завдання 3.

Студенти діляться на групи і переходять до окремих кімнат в зум на 5 хв для визначення позиції (за чи проти) щодо обмеження свободи людини в час коронавірусної пандемії: заборонено відвідування парків, скверів, зон відпочинку, лісопаркових та прибережних зон, крім вигулу домашніх тварин однією особою, а особам до 15 років та за 60 років забороняється покидати житлові приміщення з метою захист їх як найбільш вразливих категорій населення до захворювання, тобто, для їх захисту. Чи відповідає це положенню статті 5 Конвенції та ст. 2 Протоколу 4 до Конвенції?

Контрольні запитання

1. Чи охоплює поняття свободи у розумінні ст. 5 Конвенції і духовну (моральну) свободу? Обґрунтуйте відповідь.
2. Чи можна застосовувати поширювальне тлумачення до переліку обставин, встановленого у ч. 1 ст. 5 Конвенції?
3. Який зміст Суд вкладає у поняття «законний» та «у встановленому законом порядку» у ч. 1 ст. 5 Конвенції?
4. Який зміст Суд вкладає у поняття «негайно», застосоване у ч. 3 ст. 5 Конвенції?
5. З урахуванням яких обставин треба оцінювати, з позицій Суду, «розумність» тривалості тримання під вартою до передання її до суду?
6. Чи доцільно продовжувати тримання під вартою, якщо існує ризик втечі?

Рекомендована література

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 р., зі змінами та доповненнями, внесеними Протоколом № 11 та Протоколом № 14 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_004
2. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення третього речення частини третьої статті 315 Кримінального процесуального кодексу України <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-17#Text>
3. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Глуценка Віктора Миколайовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини другої статті 392 Кримінального процесуального кодексу України <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/v004p710-19>
4. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними скаргами Оніщенко Руслана Ілліча, Гаврилюка Дмитра Михайловича щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини шостої статті 615 Кримінального процесуального кодексу України (справа про гарантії судового контролю за дотриманням прав осіб, яких утримують під вартою): <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-24#Text>.
5. Геннадій Токарев. Нові обмеження права на свободу та особисту недоторканність. <https://khpg.org/1608810561>
6. Посібник із застосування статті 5 Європейської конвенції з прав людини. URL: https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_5_ukr.

7. Теорія та практика застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: компендіум / за заг. ред. О. В. Сердюка, І. В. Яков'юка. 2-ге вид. Харків : Право, 2019. Розділ 8.

8. Claire Macken (2006) Preventive detention and the right to personal liberty and security under Article 5 ECHR, The International Journal of Human Rights, 10:3, 195-217, DOI: 10.1080/13642980600828487

9. Hardimam-McCartney, A. (2007). Controlling control orders: article 5 ECHR and the prevention of terrorism act 2005. The Cambridge Law Journal, 66(1), 6-8.

10. Володимир Богатир. Хронологія відступу від зобов'язань під час війни: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/mizhnarodne-pravo-investiciyi/hronologiya-vidstupu-vid-zobovyazan-pid-chas-viyni-.html>

Рекомендовані рішення

1. «Хайредінов проти України» (Khayredinov v. Ukraine) від 14.10.2010. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-100958>

2. «Луценко проти України» (Lutsenko v. Ukraine) від 03.07.2012. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-112013>

3. «Амуур проти Франції» (Amuur v. France) від 25.06.1996. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57988>

4. «Ранцев проти Кіпру та Росії» (Rantsev v. Cyprus and Russia) від 07.01.2010. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-96549>

5. «Медведєв та інші проти Франції» (Medvedyev and Others v. France) від 29.03.2010. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-97979>

6. «Насруллоєв проти Росії» (Nasrulloev v. Russia) від 11.10.2007. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-82654>

7. «Люберті проти Італії» (Luberti v. Italy) від 23.02.1984. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-72567>

8. «Ходорковський проти Росії» (Khodorkovskiy v. Russia) від 28.11.2011. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-104983>

9. «Ічин та інші проти України» (Ichin and Others v. Ukraine) від 21.10.2010. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-102362>

10. «Новак проти України» (Nowak v. Ukraine) від 31.03.2011. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-104289>

11. «Молочко проти України» (Molotchko v. Ukraine) від 26.04.2012. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-110722>

(II). 1. Заборона рабства і примусової праці (ст. 4 Конвенції)

1. Зміст та сфера застосування ст. 4 Конвенції. Поняття «рабство» та «підневільний стан». Сучасні форми рабства та підневільного стану. Поняття «примусова чи обов'язкова праця». Види діяльності, на які не поширюється термін «примусова чи обов'язкова праця».

2. Робота під час тримання в умовах позбавлення свободи або під час умовного звільнення. Військова служба або альтернативна служба. Служба, що вимагається у випадку надзвичайної ситуації або стихійного лиха. Звичайні громадянські обов'язки.

3. Стаття 4 Конвенції визначає рабство і підневільний стан окремо від примусової та обов'язкової праці. Два попередніх терміни охоплюють далекосяжні форми контролю над індивідом і характеризують гнітючі умови, які індивід не може змінити і з яких немає виходу.

Останні два терміни зосереджуються на примусовому характері конкретної роботи чи послуги, яка має виконуватися на тимчасовій основі або як додаток до інших зобов'язань чи цивільних обставин.

Контрольні запитання

1. Чи поширюється поняття «примусова праця» лише на ручну працю? Відповідь поясніть.
2. Чим відрізняються поняття «рабство» і «підневільний стан»?
3. Чи застосовується ст. 4 Конвенції до торгівлі людьми? Відповідь поясніть.
4. Чи можна вважати працю осіб, які відбувають покарання у виді позбавлення волі, примусовою працею у розумінні Конвенції?

Рекомендована література

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 р., зі змінами та доповненнями, внесеними Протоколом № 11 та Протоколом № 14 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_004
2. Теорія та практика застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод : компендіум / [О. В. Сердюк, Ю. В. Щокін, І. В. Яковюк та ін.] ; за заг. ред. О. В. Сердюка, І. В. Яковюка. – Харків : Право, 2018. – с. 107-120
3. Віденська конвенція про право міжнародних договорів: від 23.05.1969 / Орг. Об'єдн. Націй // Верховна Рада України: офіц. веб-портал. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_118 (дата звернення: 12.04.2016).
4. Конвенція про рабство: від 25 верес. 1926 р. (із змін., внес. Протоколом від 7 груд. 1953 р.) // Верховна Рада України: офіц. веб-портал. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_161 (дата звернення: 12.04.2016).
5. Довідник ЄСПЛ щодо статті 4: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Guide_Art_4_UKR
6. Конвенція про примусову чи обов'язкову працю № 29: від 10.06.1930 / Міжнар. орг. праці // Верховна Рада України: офіц. веб-портал. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/993_136 (дата звернення: 12.04.2016).
7. Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми від 16.05.2005 / Рада Європи // Верховна Рада України: офіц. веб-портал. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/994_858 (дата звернення: 12.04.2016).
8. Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності: прийн. резолюцією 55/25 Ген. Асамблеї від 15 листоп. 2000 р. / Орг. Об'єдн. Націй // Верховна Рада України: офіц. веб-портал. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_791 (дата звернення: 12.04.2016).

Рекомендовані рішення Європейського суду з прав людини

C.N. проти Сполученого Королівства;
Stummer проти Австрії;
Siliadin проти Франції;
C.N. і V. проти Франції;
Rantsev проти Кіпру і Росії;
Van der Mussele проти Бельгії;

Graziani-Weiss проти Австрії;
Van Droogenbroeck проти Бельгії;
Vingt et un détenus проти Німеччини;
Floroiu проти Румунії;
Steindel проти Німеччини;
Zarb Adami проти Мальти;
Reitmayr проти Австрії;
W., X., Y. і Z. проти Австрії;
М. та інші проти Італії і Болгарії.

Тема 9. Право на справедливий суд (ст. 6 Конвенції)

(4 години)

1. Понятійний апарат. Кримінально-процесуальний аспект.

Зміст ст. 6 Конвенції. Визначення кримінального обвинувачення. Критерії кримінального обвинувачення: Критерії Енгеля: 1) внутрішньо-правова кваліфікація, 2) характер правопорушення, 3) суворість покарання, яке може бути застосоване до даної особи. Обвинувачення в інших процесах (адміністративні, дисциплінарні, податкові, екстрадиційні).

Цивільний аспект.

Термін «Спір». Існування спірного права у національному законодавстві. «Цивільний» характер права. Особисті права: матеріальна складова. Поширення на інші види спорів. Застосування статті 6 до інших процедур, окрім основних. Питання, що не входять до сфери застосування статті.

2. Право на доступ до суду як гарантія реалізації права на справедливий суд.

Критерії ефективності доступу до суду. Обмеження права на доступ до суду. Відмова від права на доступ до суду. Право на ефективний доступ до суду як основна складова права на суд.

4. Право на незалежний та безсторонній суд, створений на підставі закону.

Автономність тлумачення змісту терміну «суд, створений на підставі закону». Межі юрисдикції. Виконання рішення суду.

Незалежність і безсторонність суду. **Чотири елементи незалежності суддів** згідно з практикою ЄСПЛ: спосіб призначення; термін повноважень; наявність гарантій проти зовнішнього тиску (зокрема з бюджетних питань); те, чи сприймаються судові органи як незалежні та безсторонні. Безсторонність суду (суб'єктивний та об'єктивний підхід).

5. Критерії справедливості розгляду справи. Право на ефективну участь у судовому засіданні. Рівність процесуальних можливостей сторін у справі. Право на змагальність судового розгляду. Допустимість доказів. Право на належний розгляд справи. Умотивованість судового рішення. Принцип правової визначеності, зокрема Res judicata. Право на публічний розгляд. Право на розгляд справи у розумний строк.

6. Специфічні гарантії. Презумпція невинуватості. Презумпція факту і права. **Право на захист у судовій справі.** Право захищати себе особисто або мати захисника. Інститут незалежної професійної адвокатури як гарантія права на справедливий суд. Безкоштовна правова допомога та випадки її надання. Критерії ефективності правової допомоги в судовому процесі. Справедливість, публічне слухання, тривалість. Змагальність та рівність сторін. Концепція легітимних очікувань і чи поширюються вони на права на усталену практику ЄСПЛ.

7. Поєднання з іншими статтями Конвенції. Статті 2, 5, 6 (кримінальний аспект та презумпція невинуватості), 8, 10 та інші статті.

8. Ніякого покарання без закону (ст. 7 Конвенції). Зміст права не бути притягненим до суду або покараним двічі (ст. 4 Протоколу № 7).

Рішення ЄСПЛ для обговорення (розділити між студентами)

Бурмич проти України - <https://minjust.gov.ua/files/general/2023/06/08/20230608173527-69.pdf>

Іванов проти України - https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_479#Text
Волков проти України - https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_947#Text
Овчаренко та Колос проти України (2023) –
http://lawyer.khpg.org/1528864722#1528864722_10
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_i56#Text
Цезар та інші проти України - <https://www.msp.gov.ua/news/14818.html?PrintVersion>

*** Важливо:** Рішення великі, тому цього разу Вам необхідно підготувати виступ щодо кожного у форматі **резюме (дуже стислий виклад найголовніших положень) максимум на 5 хв.** Уявіть, що Ви секретар ЄСПЛ, який перед початком засідання Великої Палати Суду має дуже стисло і просто всім пояснити, в чому суть заплутаної справи. Зверніть увагу на тест Суду щодо втручання у права: законність, легітимність, необхідність, пропорційність. **Одну справу може взяти 1 студент, максимум 2.**

Приклад

резюме:

https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/ogliady/Oglyad_ESPL_07_2023.pdf можна ще коротше

Практичні завдання

Кримінальний аспект

Завдання 1.

Студенти діляться на 2 групи: 1 група із 3 студентів подає аргументи **за** відповідність судового рішення у призначенні санкцій вимогам справедливості у ст.6 та вимогам ст. 7 Конвенції, друга – **проти**.

Фабула: Прочитайте рішення Апеляційної палати ВАКС у рішення від 04 січня 2023 року у справі №991/5572/22 щодо накладення санкцій та конфіскації Межигір'я: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108250951>.

- А) визначте природу санкцій (за критеріями Енгеля);
- Б) які органи їх накладають і на кого вони поширюються;
- В) чи відповідає засадам ст. 6 накладення санкцій на осіб, вказаних у рішеннях;
- Г) на які доводи посилався ВАКС у аргументуванні легітимності накладених санкцій.

Завдання 2.

Проаналізуйте міру призначення покарання у славнозвісній справі трагічного й смертельного ДТП у м. Харків: чи є справедливим в контексті ст. 6 ЄСПЛ призначення однакового покарання для обох водіїв-учасників ДТП, пані Зайцевої та пана Дронова. Зверніть увагу на розміння ЄСПЛ концепції «справедливість».

Цивільний аспект

Завдання 1.

На співбесіді щодо призначення на посаді судді у кандидата/тки на таку посаду комісія запитала щодо джерел походження незадекларованого майна. Як на має вчинити кандидат/тка, якщо така інформація загрожуватиме кримінальним обвинуваченням?

- А) Чи має право на мовчання кандидат/тка у процесі відбору на посаду?
- Б) Чи моральні критерії судді вимагають абсолютно чесної відповіді?

В) Яке співвідношення процесуальних гарантій статті 6 в адміністративних, цивільних та кримінальних процесах можна вивести на цьому прикладі?

Г) Чи діє принцип презумпції невинуватості у адміністративних та цивільних процесах?

Література для виконання завдання:

Констанкевич, Ю. З. (2021). *Морально-етичні критерії як конституційна умова формування органів публічної влади в Україні* (Doctoral dissertation, Одеса). **Читати підрозділ 2.6 Дисертації:**

http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/14804/%D0%94%D0%B8%D1%81%D0%B5%D1%80%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F_%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%BA%D0%B5%D0%B2%D0%B8%D1%87.pdf?sequence=4

Завдання 2.

В Албанії парламент призначив комісію, яка мала аналізувати статки суддів та історію особистих фінансів за багато років і навіть десятиріччя. У разі виникнення обґрунтованих сумнівів у законності джерел походження коштів, з яких судді придбали свої автомобілі чи нерухомість, судді звільнялися зі своїх посад з позитивною заборорою їх обіймати. *Проаналізуйте справи Sevdari v. Albania, Nikëhasani v. Albania та Xhoxhaj v. Albania (2021). На Вашу думку, чи порушено право на справедливий суд?*

На Вашу думку, чи суперечить вимозі незалежності суддів:

- а) відповідальність суддів за постановлення завідомо неправосудного вироку;
- б) кримінальна відповідальність за декларування судьями завідомо недостовірних відомостей у декларації, а також умисне неподання декларації;
- в) встановлення на період карантину обмеження розміру суддівської винагороди, грошового забезпечення суддів?

Література для виконання завдання

Горбачевська Т. Переатестація суддів та прокурорів: засади легітимності антикорупційної системи у практиці ЄСПЛ <http://lawyer.khpg.org/1528864719>

Стаття 7

Завдання 1.

Після комуністичного перевороту 1948 р. у колишній Чехословаччині відбулася низка політичних процесів з метою усунення супротивників нового тоталітарного режиму. Для цього спеціальним законом були створені Державний суд та прокуратура, що підлягали безпосередньому політичному контролю з боку партії. Найважливішим судовим процесом був процес 1950 р. проти противників комуністичного режиму, яких було обвинувачено у державній зраді та шпигунстві. Пізніше було встановлено, що питання вини та покарання були визначені політичною владою задовго до початку судового розгляду, а обвинувачені змушені були за допомогою нелюдських методів розслідування визнати злочини, які вони не вчиняли. Четверо обвинувачених були засуджені до смертної кари, а інші отримали тривалі тюремні терміни. У 1990 р., після розпаду комуністичного режиму, засудження було скасовано Президією Верховного Суду. У 2005 р. було порушено кримінальне провадження проти 84-річної жінки, яку на процесі 1950 р. було призначено виконувати обов'язки прокурора. Її

звинуватили у тому, що вона сприяла вбивству чотирьох осіб, засуджених до смертної кари.
На Вашу думку, чи порушено право, гарантоване ст. 7 Конвенції?
(Див. справу «Polednová v. the Czech Republic»)

Завдання 2.

2021 р. ВРУ ухвалила закон, метою якого є забезпечення повноти імплементації положень міжнародного кримінального і гуманітарного права щодо кримінально-правового переслідування за міжнародні злочини (геноциду, злочин агресії, злочини проти людяності та воєнні злочини), а також виконання міжнародних зобов'язань щодо запобігання безкарності за вчинення таких злочинів. Серед іншого, відповідно до цього закону, Кримінальний кодекс України має бути доповнено положенням, відповідно до якого якщо зазначені діяння «на момент їх вчинення не визнавалися злочином відповідно до законодавства України про кримінальну відповідальність, але визнавалися злочином геноциду, злочином агресії, злочином проти людяності або воєнним злочином відповідно до норм міжнародного права, вважається, що такі діяння на час їх вчинення визнавалися такими, що є злочином, відповідно до законодавства України про кримінальну відповідальність». **На Вашу думку, чи суперечить цей закон принципу *nulla poena sine lege*?**

Додаткові завдання

Завдання 1.

Проаналізуйте історію Лона Фуллера про короля Рекса та створені ним принципи судового процесу на відповідність вимогам ст. 6 (рівність; змагальність; правова визначеність; верховенство права; заборона свавілля; тривалість строку; публічність):

(1) Рекс починає з того, що вирішив не створювати правил, а вирішувати випадки лише *ad hoc*; (2) він встановлює правила, але тримає їх у секреті, а не публікує; (3) він публікує їх, але застосовує лише до випадків, що виникли до їх публікації; (4) він публікує їх перспективно, але мовою, яку ніхто не розуміє; (5) він публікує їх зрозумілою мовою, але кожне правило несумісне принаймні з одним іншим правилом; (6) він робить свої правила послідовними, але вимоги кожного правила такі, що дотримання їх буквально неможливо; (7) він робить можливим дотримання, але змінює кожне правило так часто, що спроби дотримання зазвичай не вдаються; (8) його опублікований закон залишається постійним, але він не має відношення до стандартів, які він фактично використовує як суддя.

Завдання 2.

Прочитайте переклад тези Рональда Дворкіна зі статті «Dworkin, R. (1964). Philosophy Morality and Law-Observations Prompted by Professor Fuller's Novel Claim. U. Pa. L. Rev, p.687» і розкажіть свою думку щодо прочитаного:

«...ми беремо, як модель усіх юридичних міркувань, провадження в судах та інших офіційних трибуналах. Ці провадження включають посадову особу або серію посадових осіб, чия заява про юридичні висновки є позитивною для поточної суперечки та особливо впливовою щодо подібних суперечок у майбутньому. Таким чином, у нас виникає спокуса в випадки, коли ми не можемо з упевненістю оголосити одне рішення більш виправданим, ніж інші лише на основі попередньо встановлених стандартів, щоб зосередити нашу увагу на діях цих посадових осіб. Ми говоримо про їхній вибір (або дискреційне право, або припис, або інтерстиціальне законодавство, або будь-що інше) як подолання розриву, який ми в іншому випадку зневірилися закрити. Ми настільки ґрунтовно піддалися цій спокусі, що погодилися на теорію, яка спонукає нас дивитися на всі заяви, які роблять вельми суперечливі або

дискусійні юридичні висновки, зроблені за столом юриста чи в класі вчителя, як приховані передбачення чи здогадки щодо того, що робитиме якийсь гіпотетичний чиновник».

Завдання 3.

Заявник був заарештований і обвинувачений у вбивстві на підставі даних перехоплення його телефонних розмов і повідомлень. Ці дані стали підставою для проведення інших слідчих дій, в ході яких було отримано докази вини заявника. Оскільки дані про перехоплення телекомунікацій було отримано поліцією з порушенням національного законодавства (без судового дозволу), то, на думку заявника, його право на справедливий суд було порушено. **Проаналізуйте справу *Svetina v. Slovenia* (2018). Як слід розуміти справедливість в контексті ст. 6 Конвенції?**

Контрольні запитання

1. Які елементи включає право на суд за ст. 6 Конвенції?
2. Який зміст вкладає Суд у поняття «суд» за ст. 6 Конвенції?
3. Який зміст вкладає Суд у розуміння поняття «кримінальне обвинувачення» у ст. 6 Конвенції?
4. Чи виправдовує, з позицій Конвенції, відсутність у держави коштів для виконання остаточного судового рішення його невиконання?
5. Який судовий розгляд справи Суд вважає «справедливим»?
6. Чи гарантується у ч.1 ст. 6 Конвенції розгляд справи за нововиявленими обставинами?
7. Чи може особа відмовитися від гарантій доступу до суду?
8. Чи є обов'язковими апеляційна та касаційна інстанція як складова статті 6?

Рекомендовані фільми

«Расьомон», Акіра Куросава 1950, Японія.
https://uakino.club/filmy/genre_detective/1340-rashomon-rasomon.html

Рекомендований курс

Майл Сендел «Справедливість» - це курс Гарвардського університету:
<https://www.youtube.com/watch?v=hQHUsI-Tqjw&list=PLYCS-PXzx5B1JNTy6XC1XRJJgCVU7tDgK>

Рекомендована література

1. Теорія та практика застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод : компендіум / [О. В. Сердюк, Ю. В. Щокін, І. В. Яковюк та ін.] ; за заг. ред. О. В. Сердюка, І. В. Яковюка. – Харків :Право, 2018. – с. 161-198
2. Посібник із статті 6 Європейської конвенції з прав людини (кримінально-процесуальний аспект). URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_6_criminal_UKR.pdf.
3. Посібник зі статті 6 Європейської конвенції з прав людини (цивільна частина). URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_6_UKR.pdf.
4. Довідник із застосування статті 7 Європейської конвенції з прав людини. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_7_UKR.pdf.
5. Комаров В.В. Право на справедливий судовий розгляд в цивільному судочинстві: навч. посібник / В.В. Комаров, Н.Ю. Сакара. – Х.: НЮАУ, 2007. – 42 с.

6. Сакара Н.Ю. Проблема доступності правосуддя у цивільних справах [Текст]: монографія / Н.Ю. Сакара. – Х.: право, 2010. – 254 с.
7. Солодков А. А. Забезпечення права на справедливий суд у кримінальному провадженні: окремі питання правозастосування / А. А. Солодков // Право України. - 2013. - № 11. - С. 55-62.
8. Трегубов Е. Л. Право на справедливий суд в практиці європейського суду з прав людини / Е. Л. Трегубов // Форум права. – 2010. – № 1. – С. 358–363 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2010-1/10telzpl.pdf>
9. Цувіна Т.А. Право на суд у цивільному судочинстві / Т.А. Цувіна. – Х.: Слово, 2015. – 281 с.
10. Констанкевич, Ю. З. (2021). Морально-етичні критерії як конституційна умова формування органів публічної влади в Україні (Doctoral dissertation, Одеса). http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/14804/%D0%94%D0%B8%D1%81%D0%B5%D1%80%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F_%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%BA%D0%B5%D0%B2%D0%B8%D1%87.pdf?sequence=4
11. ОГЛЯД рішень Європейського суду з прав людини (липень 2023 року) https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/oglyady/Oglyad_ES_PL_07_2023.pdf
12. Compensation for damage caused by Russia's aggressive war against Ukraine: <https://izi.institute/en/project/sanctions-confiscation-of-russian-assets-2/>
13. Application of the principle of legality, right to a fair trial and other protected rights in core international crimes cases. Selected case-law of the European Court of Human Rights. <https://www.eurojust.europa.eu/sites/default/files/assets/eurojust-gns-selected-case-law-echr-core-international-crimes-en.pdf>
14. Рішення Суду щодо України по ст. 6 Конвенції [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://minjust.gov.ua/m/stattya-6-pravo-na-spravedliviy-sud>

Рекомендовані рішення Європейського суду з прав людини

- Engel and Others v. the Netherlands, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57479>
- Agrokompleks v. Ukraine, № 23465/03
- Naumenko v. Ukraine, № 41984/98
- «Готрен та інші проти Франції» (Gautrin and Others v. France) від 20 травня 1998 р.
- «Панджикідзе та інші проти Грузії» (Pandjigidze and Others v. Georgia) від 27 жовтня 2010 р.
- «Йоргіч проти Німеччини» (Jorgic v. Germany) від 12 липня 2007 р.
- «Алавердян проти Armenії» (Alaverdyan v. Armenia) від 24 серпня 2010 р.
- «Об'єднання "Матерів Південної Чехії" проти Чеської Республіки» (Sdruzeni Jihoceske Matky v. the Czech Republic) від 11 грудня 2006 р.
- «Аксой проти Туреччини» (Aksoy v. Turkey) від 18 грудня 1996 р.
- «Вілхо Ескелейнен та інші проти Фінляндії» (Vilho Eskelinen and Others v. Finland) від 19 квітня 2007 р.
- «Давран проти Туреччини» (Davran v. Turkey) від 3 листопада 2009 р.
- «Лаїно проти Італії» (Laino v. Italy) від 18 лютого 1999 р.
- «Бурмич та інші проти України» (Burmych and Others v. Ukraine) від 12 жовтня 2017
- «Загарія проти Італії» (Zagaria v. Italy) від 27 листопада 2007 р.
- GARAUDY v. FRANCE - <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-23829>
- Vasiliauskas v Lithuania [GC], No 35343/05, 20 October 2015

Тема 10. Право на приватне життя (ст. 8 Конвенції)

1. Право на повагу до приватного та сімейного життя (ст. 8 Конвенції). Справи проти України. Автономне тлумачення понять «приватне життя», «сімейне життя», «житло», «персональна автономія», «кореспонденція». Зв'язок з іншими статтями конвенції (2, 6, 9, 10, 13, 14).

2. Приватне життя. Сфера застосування та відсутність визначення. Фізична, психологічна і моральна недоторканність. Захист даних, різноманітні види спостереження та опублікування даних. Ідентичність та автономія.

3. Сімейне життя. Пари, батьки, діти, інші сімейні стосунки. Майнові інтереси. Іміграція, вислання.

4. Житло. Обсяг застосування. Різні види «житла»: помешкання, комерційні приміщення, офіси, житло журналістів. Життєве довкілля.

5. Кореспонденція. Обсяг застосування. Кореспонденція ув'язнених, адвокатів, приватних осіб. Стеження у кримінально-правовому аспекті.

6. Критерії виправданого лімітованого втручання до приватності.

Критерії виправданого лімітованого втручання до приватності: здійснюваність згідно із законом; відповідно до легітимної мети; необхідно у демократичному суспільстві; за переважаючої соціальної потреби ('pressing social need') втручання в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб; пропорційно. Рівень жорсткості втручання.

7. Зобов'язання держави щодо права на приватність.

Обсяг права на приватність. Зобов'язання держави щодо права на приватність. Розумні очікування щодо захисту приватності та персональний вибір. Невтручання до приватності з боку державної влади. Балансування права на приватність з іншими правами і законними інтересами. Приватність у публічних просторах. Захист даних в сучасних доктринах приватності.

Рішення ЄСПЛ для обговорення (розділити між студентами)

Big Brother Watch and Others v. the United Kingdom - <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-210077>

Bărbulescu v. Romania - <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-177082>

Майборода проти України - https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_i82#Text

Практичні завдання

Завдання 1.

Студенти діляться на 3 групи: 1 група – представники Заявника, 2 – група – представники Уряду, 3 група - судді ЄСПЛ. Кожній групі потрібно підготувати правову позицію у своїй ролі (тобто, які б аргументи наводила Ваша сторона – заявники, уряд, Суд) щодо фабули. Якщо студентів буде менше на практичному, розділяйте по 2, або і по 1 – головне щоб кожна сторона була представлена. Цьому завданню буде присвячено другу половину семінару (40 хв) – тобто, кожна група матиме 10 хв. на виступ, не більше. Першу

частину пари (перші 40 хв) ми будемо розглядати теоретичні питання з теми – готувати усім, особливо тим, хто не взяв собі ролі для практичного завдання.

Рекомендація для підготовки фабули: коли розділитеся по групах, пошукайте рішення і практику ЄСПЛ, наукову літературу щодо схожих справ і узгодьте свою позицію.

Фабула: С. та Ф. протягом 10 років за допомогою різних способів, передбачених законодавством країни Р., намагалися зачати дитину, проте всі спроби були марними. Подружжя прийняло рішення звернутися до сурогатної матері, К. Кандидатуру на сурогатне материнство знайшла компанія у країні А. й було підписано договір про виплату 50 тис. доларів сурогатній матері за виношення дитини, зачатої з репродуктивних метріалів С. та Ф. Сурогтній матері гроші були потрібні на утримання своїх двох дітей і похилих батьків, адже ніхто з них не працював, а К. отримувала лише допомогу по безробіттю. С. та Ф. витратили усі заощадження щоб оплатити контракт, а також взяли кредит у банку на 25 тис. доларів, щоб покрити витрати. Після виношення дитини, успішного народження та інтегрування у родину С. та Ф. у подружжя виникли проблеми із легалізацією сімейних зв'язків з дитиною, адже право країни Р. містило заборону на будь-яке сурогатне материнство через загрозу торгівлі дітьми та використанню малозабезпечених жінок для таких аморальних цілей. Конституція країни Р. проголошувала, що бажання мати дитину не випадовує будь-які засоби для досягнення такої мети, зокрема, оплатне виношення дітей. Справа погіршилася тим, що внаслідок ДНК-експертизи було встановлено, що ні С., ні Ф. не є біологічними батьками дитини. На момент проведення експертизи, дитина вже півтора роки проживала з С. та Ф., які вважали її своєю дитиною та забезпечували всім необхідним. Внаслідок експертизи державні органи країни Р. відібрали дитину у подружжя та передали в місцевий дитячий будинок, а через два місяці – надали дозвіл на всиновлення дитини іншим подружжям. Через емоційні переживання у Ф. стався інфаркт і він втратив працездатність. На час винесення рішення ЄСПЛ дитина проживала у новій родині вже 4 роки і не знала нічого про попередніх батьків.

Питання, на які потрібно звернути увагу при підготовці позиції:

1. Чи було тут порушення і яких прав Конвенції, якщо було?
2. Стосовно яких дійових осіб права були порушенні?
3. Де межа втілення бажання мати дитину?
4. Чи є сурогатне материнство аморальною практикою?
5. За яких обставин така практика не вважатиметься аморальною?
6. Чи має значення ДНК-спорідненість для визнання сімейних відносин між батьками і дітьми в контексті Конвенції?
7. Чи було справедливим рішенням передати дитину іншій родині?
8. Чи відіграють у цьому випадку якусь роль кошти?
9. Яке співвідношення у справі мають принцип законності (передбачена заборона практики сурогатного материнства), концепція «нагальної суспільної потреби», та концепції справедливості, милосердя та співчуття? Чи прослідковується якась спорідненість фабули зі справою *Evans v. United Kingdom*?
10. Яка роль європейського консенсусу у справі?
11. Яка ситуація із сурогатним материнством в Україні?
12. Зверніть уваги на окремі думки суддів у справах, які розглядатимете по темі?

Завдання 2.

Розгляньте фабули. Визначте, чи є підстави для висновку про порушення статті 8:

1. Держава прийняла закон, який забороняє з'являтися у публічних місцях із закритим обличчям, оскільки «обличчя відіграє важливу роль у соціальній взаємодії».
2. Уряд надав дозвіл журналістам публікувати зображення особи, яка була затримана і очікувала суду.
3. Школа покладає обов'язок на батьків розкривати шкільній владі детальну інформацію про їхні релігійні та філософські переконання.
4. Заявники, двоє молодих людей, опублікували свою фотографію, як вони цілуються, на публічній сторінці у Facebook. Цей онлайн-допис отримав сотні люто гомофобних коментарів. Заявники вимагали від прокуратури та національних судів розпочати кримінальне переслідування. Однак їм відмовили, встановивши, що поведінка заявників була «ексцентричною» і не відповідала «традиційним сімейним цінностям» країни.
5. На особу було накладено штраф за жебрацтво, передбачений національним законодавством. Оскільки особа не могла сплатити такий штраф, до неї було застосовано ув'язнення.
6. Фотографія заявниці була опублікована в журналі, де її помилково ідентифікували як дружину тодішнього мера.
7. Роботодавець стежив за перепискою працівника на робочому місці і звільнив через використання служби обміну миттєвими повідомленнями в Інтернеті для приватних розмов на робочому комп'ютері.
8. Заявник скаржиться на доступність «головного мистецького та культурного центру» в муніципалітеті, де він проживає і не може бути залучений до культурного життя.
9. В Хорватії, заявника, серба за етнічним походженням, було звільнено з посади вчителя в середній школі за те, що він не використовував стандартну хорватську мову під час викладання. На той час йому було 55 років, а стаж роботи складав 29 років.
10. ВО «Автомайдан» опублікувала список імен та прізвищ усіх помічників суддів під назвою «Суддівські посіпаки».
11. Автомеханіка було звільнено приватною компанією після того, як влада анулювала його ліцензію на проведення техогляду транспортних засобів. Ліцензію заявника було анульовано після того, як його запідозрили у фальсифікації протоколу перевірки.
12. Адвоката було відсторонено від адвокатської практики, а згодом позбавлено права на зайняття адвокатською практикою. Такі заходи були застосовані за публічну критику жорстокості поліції та образливі зауваження щодо судді та функціонування судової системи.
13. В університеті встановили відеобладнення для здійснення нагляду в навчальних аудиторіях.
14. Студента було захоплено окупаційними військами і примушено відректися від своїх переконань на відео після того, як його ПІБ та електронна пошта була опублікована політичною діячкою і своєму блозі.
15. Заборона порнографічних зображень для в'язнів. У засудженого було конфісковано зображення порнографічного характеру та накладено догану.
16. Зрізання дерев під корінь комунальними службами, внаслідок чого дерева гинуть та втрачають естетичний образ, що завдає моральної шкоди жителям\ заборона ходити по траві у парках через потенційну небезпеку руйнування системи зрошення супроти бажанню населення мати доступ до природи серед міста та ходити по траві.
17. Лікарі хотіли припинити лікування, що підтримувало життя маленької дитини, яка страждала на смертельну генетичну хворобу. Це рішення було ухвалене проти волі батьків, які хотіли продовжувати підтримувати життєдіяльність.

18. Пацієнтці не повідомили про видалену під час операції нирку.
19. Особа, яку усиновили, подала запит на доступ до інформації для ідентифікації її рідної матері, але її запит було відхилено відповідно до спеціальної процедури, яка дозволяла матерям залишатися анонімними.
20. Публікація імен та дослідження доль осіб, що піддавалися сексуальному насильству в українських ЗМІ.

Рекомендована література

1. Довідник до ст. 8 Конвенції:
https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/guide_art_8_eng.
2. Право на приватність у світлі статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (матеріали УГСПЛ):
<https://www.helsinki.org.ua/articles/pravo-na-pryvatnist-u-svitli-statti-8-konventsii-pro-zakhyst-prav-liudyny-i-osnovopolozhnykh-svobod/>.
3. Рішення ЄСПЛ щодо доступу до інформації: <https://rm.coe.int/168044e84d>.
4. Рішення ЄСПЛ щодо доступу до інформації:
https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/fs_environment_eng.
5. Денисенко Л. Правила чутливої медійної поведінки у справах сексуального насильства. <https://jurfem.com.ua/wp-content/uploads/2023/05/%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B8%D0%BB%D0%B0-%D1%87%D1%83%D1%82%D0%BB%D0%B8%D0%B2%D0%BE%D1%97-%D0%BC%D0%B5%D0%B4%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%BE%D1%97-%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D0%B5%D0%B4%D1%96%D0%BD%D0%BA%D0%B8.pdf>
6. Денисенко Л. Фотофіксація горя: кілька міркувань про етику і новий український мартиролог. <https://life.pravda.com.ua/columns/2023/03/14/253331/>.
7. Горбачевська Т. Обсяг позитивних зобов'язань держави щодо захисту права пацієнта на інформовану згоду та післяопераційне повідомлення про медичне втручання: позиція ЄСПЛ у справі Mayboroda v. Ukraine. <http://lawyer.khpg.org/1528864727>
8. Arai, Y. (1998). The Margin of Appreciation Doctrine in the Jurisprudence of Article 8 of the European Convention on Human Rights. *Netherlands Quarterly of Human Rights*, 16(1), 41-61.
9. Beaumont, P., & Trimmings, K. (2017). The European Court of Human Rights in *Paradiso and Campanelli v. Italy* and the way forward for regulating cross-border surrogacy. *University of Aberdeen, Working Paper*, (2017/3). https://www.abdn.ac.uk/law/documents/CPIL%20Working%20Paper%20No%202017_3.pdf
10. Zucca, L. (2007). *Evans united kingdom: frozen embryos and conflicting rights*. *Edinburgh Law Review*, 11(3), 446-449.

Тема 11. Право на свободу релігії або переконань (стаття 9 Конвенції)

1. Зміст та сфера дії свободи віросповідання у практиці суду. Право мати і не мати переконання і право його сповідувати.
2. Поняття «свобода думки, совісті та релігії», «абсолютна свобода переконань». Поняття прозелітизму («proselytising»). Концепція «життя разом».
3. Внутрішній та зовнішній аспект прояву свободи релігії або переконань.
4. Втручання у свободу віросповідання. Критерії відповідності такого втручання конвенції. Межі позитивних та негативних зобов'язань держави.
5. Релігія та безпека. Можливість заборони релігійної організації.
6. Автономія релігійних організацій та право відмовляти у послугі на основі релігії.
7. Проблемні питання щодо забезпечення релігійної свободи в Україні. Рішення проти України.
8. Співвідношення з іншими статтями Конвенції.

Практичні завдання

Завдання 1.

Порівняйте статтю 9 Європейської конвенції з прав людини, статтю 18 Міжнародного пакту про громадські та політичні права, статтю 35 Конституції України, статтю 19 Загальної декларації з прав людини, статтю 10 Каїрської декларації з прав людини.

Як співвідносяться ці норми?

Що говорять тексти цих статей про право змінювати релігію?

Рішення ЄСПЛ для обговорення (розділити між студентами)

Kokkinakis проти Греції

Eweida і Інші проти Сполученого Королівства

S.A.S. проти Франції

Sviato-Mukhaïlivska Parafiya проти України

Загубня та Табачкова проти України

Lautsi і Інші проти Італії

Питання, які додатково обговорюватимуться

1. Релігійна особа опублікувала допис у соцмережах, що вона проти шлюбів для одностатевих пар і що це гріх. Чи порушує це право на приватне життя одностатевої пари?
2. Чи буде порушенням ст. 9 заборона носіння релігійного одягу в публічних місцях?.
3. Чи можуть існувати заборонені релігії? Чи має особа право вірити в бога шоколаду, або ж, наприклад, у диявола? Чи може особа зареєструвати таку релігію?
4. Чи має особа право мати декілька чоловіків або дружин?
5. Чи може держава обмежити права, передбачені ст. 9 Конвенції, стосовно осіб, які перебувають на військовій службі? Поясніть відповідь.
6. Чи зобов'язана держава втрутитися, коли одні приватні особи вчиняють насильство над іншими?

Рекомендована література

1. Довідник по статті 9 Конвенції:
https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Guide_Art_9_UKR.
2. Вовк, Д. (2008). Право і релігія (Doctoral dissertation, –теорія та історія держави і права).
3. Вовк, Д. (2017). Між політикою і правом: релігійна свобода на тлі українсько-російського конфлікту. ББК, 7, 52-64.
4. Вовк, Д. (2014). Як українські суди балансують релігійну свободу: аналіз у контексті світськості. Право і громадянське суспільство, (3), 4-37.
5. Цебенко, С. Б. (2013). Права людини у сучасних доктринах православ'я у світлі міжнародних стандартів (загальнотеоретична характеристика) (Doctoral dissertation, СБ Цебенко).
6. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини п'ятої статті 21 Закону України „Про свободу совісті та релігійні організації“ (справа про завчасне сповіщення про проведення публічних богослужінь, релігійних обрядів, церемоній та процесій) від 8 вересня 2016 року № 6-рп/2016. Отримано 9 травня 2021 року з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-16#Text>.
7. Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації». Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР), 1991, № 987-XII, № 25, ст. 283.
8. Горбачевська, Т. (2022). Назва, яка може ввести в оману вірян та громадськість, як єдина підстава для відмови у реєстрації релігійної громади як юридичної особи. <http://lawyer.khpg.org/1528864714>.
9. Горбачевська, Т. (2022). Назва, яка може ввести в оману вірян та громадськість, як єдина підстава для відмови у реєстрації релігійної громади як юридичної особи. <http://lawyer.khpg.org/1528864714>.
10. Горбачевська, Т. (2024). Свобода релігії й переконань і право: загальнотеоретичне дослідження. (Doctoral dissertation)
https://nauka.nlu.edu.ua/nauka/download/diss/gorbachevskoy/d_gorbachevskoy.pdf.p7s

Тема 12. Свобода вираження поглядів (ст. 10 Конвенції). Свобода зібрань та об'єднань (ст. 11 Конвенції)

1. Свобода вираження поглядів (ст. 10 Конвенції). Зміст свободи вираження поглядів. Сфера дії свободи вираження поглядів. Розмежування тверджень про факти і оцінних суджень у практиці Суду. Обов'язки держави, що впливають зі статті 10 конвенції. Втручання у свободу вираження, критерії відповідності такого втручання конвенції. Концепція «войовничої демократії» та «стримуючого ефекту» ('chilling effect').

2. Свобода мирних зібрань та об'єднань (ст. 11 Конвенції).

Зміст та сфера дії права на свободу мирних зборів та об'єднань. Правове регулювання мирних зібрань в Україні.

3. Зв'язок свободи мирних зібрань (ст. 11 ЄКПЛ) зі свободою вираження поглядів (ст. 10 ЄКПЛ).

Зв'язок свободи мирних зібрань (ст. 11 ЄКПЛ) зі свободою вираження поглядів (ст. 10 ЄКПЛ), зі свободою думки, совісті релігії (ст. 9 ЄКПЛ).

4. Позитивні обов'язки держави із забезпечення права на свободу мирних зібрань.

Позитивні обов'язки держави із забезпечення цього права.

5. Обґрунтованість втручання у право на свободу мирних зібрань.

Обґрунтованість втручання у право на свободу мирних зібрань (втручання, що передбачене законом; втручання, що переслідує одну або кілька легітимних цілей: інтереси громадської або національної безпеки, запобігання заворушенням чи злочинам, охорона здоров'я чи моралі та захист прав і свобод інших осіб; необхідність втручання у демократичному суспільстві; пропорційність).

6. Зміст права на свободу об'єднань. Втручання держави у реалізацію права на свободу об'єднань.

Зміст права на свободу об'єднань. Сфера дії права на свободу об'єднань. Негативний аспект права на свободу об'єднань. Втручання держави у реалізацію права на свободу об'єднань. Межі втручання держави. Право на об'єднання і політичні партії. Зміст права на створення профспілок та на участь у них.

Проблема реалізації в Україні свободи зібрань та об'єднань.

Рішення ЄСПЛ для обговорення (розділити між студентами)

Humpert and Others v. Germany - <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-229726>

Sanchez v. France - <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-224928>

Практичні завдання

Завдання 1.

Прочитайте рішення Кіркоров проти Литви - <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-233417> та Garaudy v. France - <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-23829>. Подивіться фільм «Заперечення» (2016) - https://m.youtube.com/watch?v=Gfyw7Uz8_2A. Наведіть аргументи за і проти абсолютності свободи вираження й відсутності меж інтерпретації історичних фактів. Чи може будь-яка інтерпретація історичних подій захищатися свободою вираження поглядів відповідно до ЄКПЛ.

Завдання 2.

Ознайомтесь із рішенням «Швидка проти України» тут
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a40#Text

Дайте відповіді на питання:

1. Чому Суд дійшов висновку про порушення ст. 10?
2. Чи була форма висловлення заявниці протестною і якщо так, то чому?
3. Яку роль зіграли доводи Уряду?

Завдання 3.

ЦЕДЕМ Проти України: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_f18#Text у поєднанні зі справою Magyar Helsinki Bizottsag v. Hungary: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-167828>

Дайте відповіді на питання:

1. Чому Суд дійшов висновку про порушення ст. 10 у справі ЦЕДЕМ?
2. У чому полягає захист преси як «сторожів суспільства» ('public watchdog') у Magyar Helsinki Bizottsag?
3. В чому полягали окремі думки суддів?

Завдання 4.

Baka v. Hungary <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-163113>

Дайте відповіді на питання:

1. Чому Суд дійшов висновку про порушення ст. 10?
2. Що Суд вказав щодо «стримуючого ефекту» ('chilling effect')?
3. В чому полягали окремі думки суддів?

Завдання 5.

Godenau v. Germany [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-221151%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-221151%22]})

Дайте відповіді на питання:

1. Чому Суд дійшов висновку про відсутність порушення ст. 10?
2. Що Суд вказав щодо демократії, здатної захистити себе (войовничої демократії)?

Рекомендована література

1. Посібник за статтею 11 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. https://unba.org.ua/assets/uploads/75f3bb7ffb475097735f_file.pdf
2. Pech, L. (2021). The concept of chilling effect. *Its untapped potential to better protect democracy*. <https://www.opensocietyfoundations.org/uploads/c8c58ad3-fd6e-4b2d-99fa-d8864355b638/the-concept-of-chilling-effect-20210322.pdf>
3. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Міністерства внутрішніх справ України щодо офіційного тлумачення положення частини першої статті 39 Конституції України про завчасне сповіщення органів виконавчої влади чи органів місцевого самоврядування про проведення зборів, мітингів, походів і демонстрацій (справа щодо завчасного сповіщення про мирні зібрання) від 19 квітня 2001 року № 4-рп/2001.

4. Тамара Горбачевська. Заборона висвітлювання одностатевих стосунків у дитячих книгах як порушення свободи вираження поглядів та дискримінація за змістом висловлювань: Підхід Великої Палати ЄСПЛ у справі *Macatè v. Lithuania*. <http://lawyer.khpg.org/1528864725>
5. Тамара Горбачевська. Войовнича демократія в Німеччині: позбавлення права займати публічні посади через праворадикальну політичну діяльність. <http://lawyer.khpg.org/1528864716>
6. Positive obligations on member States under Article 10 to protect journalists and prevent impunity. <https://rm.coe.int/factsheet-on-positive-obligations-14june2018/16808b354b>
7. Access to Internet and freedom to receive and impart information and ideas. https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/FS_Access_Internet_ENG
8. Comparative study on blocking, filtering and take-down of illegal internet content (2017). <https://edoc.coe.int/en/internet/7289-pdf-comparative-study-on-blocking-filtering-and-take-down-of-illegal-internet-content-.html>
9. Барабаш, Ю., & Берченко, Г. (2023). Чи здатна захистити себе демократія в умовах війни? (на досвіді державного будівництва під час російської агресії). *Law of Ukraine/Pravo Ukraini*, (1). <https://constitutionalist.com.ua/wp-content/uploads/2023/04/YuryBarabash.pdf>
10. Cultural rights in the case-law of the European Court of Human Rights - https://www.culturalpolicies.net/wp-content/uploads/2019/10/ECHR_Research_report_cultural_rights_ENG.pdf

Тема 13. Заборона дискримінації (ст. 14 Конвенції)

1. Заборона дискримінації (ст. 14 Конвенції). Додатковий характер ст. 14 Конвенції.

Додатковий характер ст. 14 Конвенції: право не піддаватися дискримінації при «користуванні правами і свободами, які викладено в Конвенції». Застосовність ст. 14 Конвенції безвідносно наявності порушення її основного положення.

2. Сфера застосування ст. 14 згідно із практикою ЄСПЛ.

Сфера застосування ст. 14 згідно із практикою ЄСПЛ: працевлаштування, членство в профспілці, соціальне забезпечення, освіта, право на повагу житла, доступ до правосуддя, право наслідування, батьківство, свобода вираження поглядів, зібрань і асоціацій, право на ефективне розслідування, право на умовно-дострокове звільнення, право на податкові пільги.

3. Форми дискримінації. Пряма і непряма дискримінація.

Форми дискримінації. Пряма і непряма дискримінація. **Пряма дискримінація** як «відмінність у поводженні з особами, які знаходяться в аналогічних або у відносно схожих ситуаціях» і «засноване на характеристиці або «статусі», які ідентифікуються». **Непряма дискримінація**, що може приймати форму неспівмірно шкідливого впливу загальної політики або конкретних заходів, які, хоча і сформульовані в нейтральній формі, здійснюють визначений дискримінаційний вплив на певну групу. **Позитивні дії**. Дискримінація за асоціацією. Інші форми дискримінації.

4. Дискримінаційний тест.

Дискримінаційний тест: (1) Чи мала місце відмінність у поводженні з людьми в аналогічних або у відносно схожих ситуаціях – або чи мала місце нездатність по-різному поводитися з людьми, які перебувають у відносно відмінних ситуаціях? (2) Якщо так, то чи є така відмінність або відсутність відмінності об'єктивно виправданими? Зокрема: а. Чи переслідують вони легітимну мету? б. Чи є співмірними використовувані засоби меті, яка переслідується?

5. Тягар доведення. Застосування Судом стандарту доведення «поза розумним сумнівом». Стандарт доказування у справах про дискримінацію.

Тягар доведення. Принцип *assertanti incumbit probatio* (заявник має довести своє твердження). Застосування Судом стандарту доведення «поза розумним сумнівом». Стандарт доказування у справах про дискримінацію: як тільки заявник продемонстрував відмінність у поводженні.

6. Підстави дискримінації. Відкритий перелік підстав дискримінації за ст. 14 Конвенції.

Підстави дискримінації. Заборона відмінності у поводженні, яка заснована на таких, що ідентифікуються, об'єктивних або особистих характеристиках або «статусі», за якими особу або групу можна відрізнити. Відкритий перелік підстав дискримінації за ст. 14 Конвенції.

Рішення ЄСПЛ для обговорення (розділити між студентами)

Macatė v. Lithuania - <http://lawyer.khpg.org/1528864725>

(*Зверніть увагу і прочитайте окремі думки до рішення: частина суддів виклала окрему частково розбіжну думку, де зазначила, що рішення Великої Палати є недостатнім для захисту свободи вираження поглядів щодо висловлювань про одностатеві відносини, й не лише особа, але й сам зміст її думок та висловлювань має підпадати під захист від дискримінації).

Обов'язково прочитати окремі думки зі справи Magyar Helsinki Bizottsag v. Hungary: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-167828> Concurring opinion of judge Sicilianos and Raimondi and Spano with Kjølbro

Контрольні запитання

1. Який зміст принципу рівності та яке його співвідношення з принципом недискримінації.
2. Яким критерієм керується Суд, аби встановити, чи мала місце дискримінація?
3. Чому ст. 14 Конвенції має несамотійний характер?
4. Що таке «дискримінація навпаки»?

Практичні завдання

Завдання 1.

Прочитайте розділ 2.5 у книзі Олександр Воддяніков. Гендерна рівність. Теорія і практика в порівняльному конституційному праві. <https://www.osce.org/files/f/documents/3/4/502224.pdf>.

Поясніть відмінність між рівністю та недискримінацією.

Завдання 2.

Чи йдеться про дискримінацію? Якщо так, то визначте її тип.

2.1. Заявниця, що зробила операцію зі зміни статі з чоловічої на жіночу, хотіла вийти на пенсію у зв'язку з досягненням 60-річчя (пенсійний вік для жінок у Сполученому Королівстві). Уряд відмовився призначити їй пенсію на тій підставі, що вона не зазнала несприятливого ставлення порівняно з іншими особами в подібній ситуації. Уряд стверджував, що насправді заявницю слід порівнювати з чоловіками, оскільки вона прожила своє життя як особа чоловічої статі.

2.2. У чеських школах проводили тестування з метою виявлення рівня інтелектуальних здібностей учнів. Залежно від результатів тестування вирішували, залишати учня у звичайній школі чи переводити до спеціалізованої. Спеціалізовані школи були розраховані на дітей з вадами розумового розвитку та проблемами в навчанні. Всі учні, яких було рекомендовано до спеціалізованих закладів, проходили однакові тести, розроблені, виходячи з можливостей пересічних представників чеського населення. Тому було цілком очевидно, що учні з ромського середовища складуть їх гірше, що, власне, і сталося: від 50 до 90 відсотків дітей-ромів були направлені на навчання до спеціалізованих закладів.

2.3. З 2024 р. року для фільмів-претендентів на Оскар будуть діяти нові правила щодо акторського складу та сюжету, знімальної групи, кіностудії та дистрибуції. Правила спрямовані на те, щоб зробити видимим в суспільстві різні меншини. Зокрема:

- щонайменше один з виконавців головних ролей або ролей другого плану повинен мати азійське, афро або латиноамериканське походження;
- щонайменше третину виконавців ролей другого плану і масовки мають представляти жінки, представники небагатого населення, ЛГБТ + або люди з особливостями фізичного або ментального розвитку;
- основна сюжетна лінія фільму повинна бути пов'язана з однією з цих груп населення.

Завдання 3.

Прогляньте наступні випадки та ситуації. Подумайте про аргументи за і проти. На семінарі обиратиметься одна з фабул і студенти ділитимуться на групи для аргументації за чи проти:

- Припинення виплат для чоловіків, які передбачені жінкам: *Справа Beeler v. Switzerland* стосувалася дискримінаційного поводження з Заявником щодо втрати ним як вдівцем права на соціальної виплати через досягнення його дочки повноліття, що не було підставою для припинення виплат жінкам-вдовам за аналогічної ситуації. <http://lawyer.khpg.org/1528863740>.

- Справа стосувалася питання щодо порушення статті 14 Конвенції у зв'язку зі статтею 1 Протоколу 1 до Конвенції, за якими 5 Заявників вказували, що у виплаті пенсійного забезпечення вони були дискриміновані на основі того, що після набуття Латвією незалежності внаслідок розпаду СРСР, вони не набули громадянства країни, а отримали статус "постійних резидентів, які не є громадянами" (*non-citizens*), що стало причиною не врахування періодів їх роботи поза межами Латвії до 1991 року при встановленні розміру пенсії, на відміну від осіб, які отримали громадянство Латвії (§ 18 Рішення) - рішення Великої Палати ЄСПЛ у справі *Savickis and Others v. Latvia*.

- Бажання отримувати освіту російською мовою в Латвії: Справа стосується законодавчих поправок 2018 року, відповідно до яких у державних школах було збільшено частку предметів, що викладаються державною мовою, тобто латиською, а також використання російської мови як мови викладання внаслідок цього було скорочено - нове рішення ЄСПЛ *Valiullina and Others v. Latvia* <https://hudoc.echr.coe.int/eng/?i=001-226485>

- Чи не є прямою дискримінацією наступна практика: абсолютна заборона на всі видимі форми вираження політичних, філософських чи релігійних переконань, що також стосується релігійного одягу, може забезпечити політику нейтральності на робочому місці без дискримінації - справа IX проти WABE та MH Mueller Handels GmbH проти MJ (це, щоправда, Суд Справедливості ЄС).

- Право на одруження одностатевих пар в Україні - нове рішення "Маймулахін та Макарів проти України" <https://hudoc.echr.coe.int/fre/?i=001-224984>.

- У справі *Bakirdzi and E.C. v. Hungary* Суд здійснив аналіз правил участі у виборах національних меншин Угорщини, а саме питань свободи вибору політичних кандидатів, таємності голосування та дискримінації у доступі до загальної системи голосування.

- Справа Начова та інші проти Болгарії (*Nachova and Others v. Bulgaria*) стосувалася двох чоловіків-ромів, яких застрелила військова поліція, що переслідувала їх з метою арешту за самовільне залишення військової частини. В момент інциденту поліцейський, який застрелив втікачів, закричав на сусіда: «Ви, кляті цигани!»

- У справі Унал Текелі проти Туреччини (*Ünal Tekeli v. Turkey*) заявниця скаржилася на те, що відповідно до національного права після укладення шлюбу вона зобов'язана взяти прізвище чоловіка. ЄСПЛ визнав, що хоча закон дозволяє жінкам залишати своє дівоче прізвище поряд із новим прізвищем чоловіка, це, втім, становить дискримінацію за ознакою статі, оскільки закон не зобов'язує чоловіків змінювати своє прізвище.

- У справі Е.Б. проти Франції (*E.B. v. France*) заявниці відмовили у задоволенні клопотання про всиновлення дитини на тій підставі, що в побуті заявниці відсутня рольова модель чоловічої поведінки. Відповідно до положень національного законодавства батьки-одинаки мають право на всиновлення дитини, тому ЄСПЛ дійшов висновку, що рішення державних органів пояснюється насамперед тим, що заявниця перебуває у стосунках з іншою жінкою. На цій підставі ЄСПЛ вирішив, що це рішення є дискримінаційним за ознакою сексуальної орієнтації.

- У справі Швіцгебель проти Швейцарії (Schwizgebel v. Switzerland) незаміжня матір оскаржувала відмову в задоволенні клопотання про всиновлення дитини.¹⁹⁸ Як підставу державі органи називали різницю у віці між заявницею та дитиною, а також те, що всиновлення створить для заявниці значні матеріальні труднощі, беручи до уваги наявність у неї іншої дитини. ЄСПЛ вирішив, що до неї дійсно поставилися інакше, ніж до жінок молодшого віку, що зверталися з аналогічним клопотанням.

- У справах С. проти Бельгії (C. v. Belgium) і Мустакім проти Бельгії (Moustaquim v. Belgium) заявників, громадян Марокко, засудили за скоєння злочинів і мали депортувати. Вони стверджували, що це становить дискримінацію за ознакою громадянства, оскільки в подібній ситуації не можна було б депортувати громадян Бельгії та інших держав ЄС. ЄСПЛ вирішив, що становище заявників не можна порівнювати зі становищем бельгійських громадян, оскільки громадяни користуються правом залишатися у своїй власній державі, що прямо передбачено статтею 3 Протоколу № 4 до ЄСПЛ.

Рекомендовані фільми

«За статевою ознакою», 2018, США.

Рекомендована література

1. Неделек Б. Стаття 14 Європейської конвенції про захист прав людини та основних свобод / Б. Неделек // Європейська конвенція з прав людини: основні положення, практика застосування, український контекст / за ред. О. Л. Жуковської. – К.: ВІПОЛ, 2004. – С. 631–652.
2. Guide on Article 14 of the European Convention on Human Rights and on Article 1 of Protocol No. 12 to the Convention. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_14_Art_1_Protocol_12_ENG.pdf.
3. Дворкін Р. Серйозний погляд на права / пер. з англ. А. Фролкіна. Київ : Основи, 2000. Глава 9.
4. Посібник з європейського антидискримінаційного права. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Handbook_non_discr_iaw_UKR.pdf.
5. Теорія та практика застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: компендіум / за заг. ред. О. В. Сердюка, І. В. Яков'юка. 2-ге вид. Харків : Право, 2019. Розділ 15.
6. Олександр Воддяніков. Гендерна рівність. Теорія і практика в порівняльному конституційному праві. <https://www.osce.org/files/f/documents/3/4/502224.pdf>.
7. Христова Г. О. Позитивні зобов'язання держави у сфері прав людини: сучасні виклики. Харків : Право, 2018. Підрозділ 2.7.

Тема 15. Захист власності (майна) (ст. 1 Протоколу № 1)

1. Захист власності (майна) (ст. 1 Протоколу № 1).

Автономність тлумачення поняття «майно» Поняття «майно» у тлумаченні Суду та українське законодавство. Зміст поняття «мирне володіння майном». Поняття «втрачений дохід».

2. Критерії допустимості втручання у право власності. Позбавлення майна.

Позбавлення майна. Необхідність втручання у право третіх осіб. Фактичне та юридичне позбавлення майна. «Позитивна» і «негативна» свободи захисту права фізичних і юридичних осіб на мирне володіння майном. Концепція «легітимних очікувань».

3. Відмінність і випадки позбавлення майна **від контролю за майном** з боку держави. Принцип пропорційності та балансу інтересів у ситуаціях позбавлення майна. Контроль держави за використання майна відповідно до спільних інтересів. Головні питання, що досліджуються Судом при визначенні існування контролю за майном. Особливості захисту майна у справах, пов'язаних з оподаткуванням. Захист права власності під час збройних конфліктів – **обсяг доказування**.

4. **Компенсація** у зв'язку з позбавленням майна і втручанням у право мирного володіння майном. Позиції ЄСПЛ щодо виплати компенсації при встановленні втручання держави у право на мирне володіння майном. Складнощі у присудженні компенсації. Достатність доказів.

Рішення ЄСПЛ для обговорення (розділити між студентами)

Без розподілу

Свіргунець проти України (по суті) - https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_f11#Text
Свіргунець проти України (по компенсації) - https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_h61#Text

Для розподілу між студентами

Pannon Plakát Kft and Others v. Hungary - <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-221253>
East West Alliance Limited v. Ukraine - https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_994#Text
Centro Europa 7 S.r.l. and Di Stefano v. Italy (щодо легітимних очікувань) - <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-111399>

Chiragov and Others v. Armenia (щодо захисту права власності під час збройних конфліктів) - <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-155353>

Denisov v. Ukraine (щодо майбутнього доходу) - <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-186216>

Велика Палата Верховного Суду у справі № 635/6172/17, провадження № 14-167цс20 (щодо легітимних очікувань про забезпечення державою матеріального відшкодування) - https://verdictum.ligazakon.net/document/104728593?utm_source=jurliga.ligazakon.ua&utm_medium=news&utm_content=jl03

Рекомендована література

1. Довідник по статті 1 Протоколу 1 до Конвенції: https://unba.org.ua/assets/uploads/news/publikacii/Guide_Art_1_Protocol_1_UKR_-2019.pdf
2. Горбачевська Т. Презентація по праву власності. Прикладаю.

3. Перший протокол від 20 березня 1952 р. до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_535

4. Рішення Суду щодо України по ст. 1 Першого протоколу до Конвенції [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minjust.gov.ua/0/19623>

5. Теорія та практика застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод : компендіум / [О. В. Сердюк, Ю. В. Щокін, І. В. Яковюк та ін.] ; за заг. ред. О. В. Сердюка, І. В. Яковюка. – Харків : Право, 2018. – Розд. 14.

6. Горбачевська Т. Відсутність ясності у практиці ЄСПЛ щодо правил присудження справедливої компенсації: проблематика застосування статті 41 Конвенції. <http://lawyer.khpg.org/1528864717>.

7. Д. Гудима. Відповідальність держави за шкоду, завдану під час збройного конфлікту: підстави та форми. https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2022_prezent/2022_07_15_Gudyma.pdf.

Концепції для перевірки на усній контрольній роботі

Структура прав людини (носій права (адресат), носій зобов'язань, предмет або зміст права)

Проблема універсальності прав людини

Людська гідність

Персональна автономія

Доктрина «живого інструменту»

Доктрина «свободи розсуду держав»

Доктрина «автономного тлумачення»

Концепція Європейського консенсусу

Негативні зобов'язання

Позитивні зобов'язання

Відступ від зобов'язання (дерогація, ст. 15 ЄКПЛ)

Принцип субсидіарності

Доктрина «четвертої інстанції»

Принцип розгляду «від справи до справи» (“case by case”)

Тест щодо легітимності втручання: законність, мета, необхідність, пропорційність

Юридичний та ефективний (фактичний) контроль – різниця

Одномоментні факти та триваючі порушення

Форми розгляду справи в ЄСПЛ

Судді ad hoc та судді, що представляють загальний інтерес

Правило 39 Регламенту ЄСПЛ

Пілотна процедура та пілотні рішення

Практика Європейського суду з прав людини (“case-law”) та стала практика (“well established case-law”)

Концепція “stare decisis”

Концепція “mutas mutandis”

Позиції ЄСПЛ щодо початку та закінчення життя

«Катування»

«Нелюдське поводження»

«Таке, що принижує гідність людини»

Поріг жорстокості порушення

Право на надію

Концепція “Habeas corpus”

Поняття «рабство»

Поняття «підневільний стан»

Поняття «примусова чи обов'язкова праця»

Поняття «торгівля людьми»

Зміст «справедливості» у практиці ЄСПЛ

Критерії Енгеля

«Кримінальний характер права» у практиці ЄСПЛ

Поняття «спір» у практиці ЄСПЛ

«Цивільний характер права» у практиці ЄСПЛ

Незалежність і безсторонність суду

Автономність тлумачення терміну «суд, створений на підставі закону»

Чотири елементи незалежності суддів згідно з практикою ЄСПЛ

Принцип “Res judicata”
Поняття «приватне життя»
Поняття «сімейне життя»
Поняття «житло»
Поняття «персональна автономія»
Поняття «кореспонденція»
Поняття «життєве довкілля»
Нагальна суспільна потреба (“pressing social need”)
Внутрішній аспект прояву свободи релігії або переконань
Зовнішній аспект прояву свободи релігії або переконань
Поняття прозелітизму (“proselytising”)
Концепція «життя разом»
Секулярна та теократична держава
Концепція «войовничої демократії»
Концепція «стримуючого ефекту» (“chilling effect”)
Преса як «сторож суспільства» (“public watchdog”)
Додатковий характер ст. 14 Конвенції
Відмінність між рівністю та недискримінацією
Пряма і непряма дискримінація
Перехресна (множинна дискримінація)
Позитивна дискримінація
Дискримінаційний тест
Принцип “assertanti incumbit probatio” (заявник має довести своє твердження)
Застосування стандарту доведення «поза разумним сумнівом»
Стандарт доказування у справах про дискримінацію
Поняття «майно» у тлумаченні Суду та українське законодавство
Зміст поняття «мирне володіння майном»
Поняття «втрачений дохід»
Концепція «легітимних очікувань»
Три правила кваліфікації обмеження права власності: позбавлення власності, контроль за використанням власності та загальне правило